

SZOCIÁLIS KÖNYVTÁR

7. FÜZET.

HAT HÁBORÚS ÉV REMINISCENTIÁI.

ÍRTA:
SZABÓ ELEMÉR.

KASSA, 1921.
KIADJA A KER. SZOCIALISTA PÁRT,
ÁRA 2 KORONA.

TARTALOM:

1. ELSŐ HARCOK.
PRZEMYSL.
2. HADIFOGSÁG.
3. MEGMENEKÜLÉS.

Előszó.

istenem megengedte, hogy ezer hányattatás, viszontagság és leírhatatlan küzdelmek között, hat hosszú év letelte után visszatérjek szeretett szülővárosomba.

Ki ne szeretné szülőföldjét? A szülőföld, valamint a fa/ szeretetnek érzése benne van mindenkiben, ez velünk születik s hiába iparkodnak egyesek azt túlzott ideológiákkal a tömegek lelkéből kiirtani,

A minap került kezembe egy Moskvában nyomtatott magyar nyelvű bolsevik röpirat. Ebben is az idegen érdekek szolgálatában vérző magyar vörös katonákat a bogárhátú s akáczossal körülvett alföldi szülőház mielőbbi viszontlátásával kecsegtetik, s így iparkodnak lelkükre hatni, s továbbra is kizsákmányolni.

De higgye el mindenki, hogy igazán csak az tudja mi az a szülőföld, ki két rettenetes sorsa borzalmas körülmények kö-

zött hossza éveken keresztül hányi-vetett idegen világokban, mert hiszen a rémek óráinak végtelen láncolatában a lelket csak a múlt éltette. Szibéria végtelen, hólepte mezőin, avagy az óceánok velőket kízó s minden képzeletet felülmúló viharaiban a kietlen, sivár és gyötrő jelent csakis az édes múltra való visszaemlékezéssel lehetett elviselni.

S ezen hat évig tartó sivár és gyötrő jelent több helyen, több felolvasásban ösmertettem.

A Kosicei ker. szoc. párt Elnöksége felkért, hogy ezen fölolvasásokat rendszerbe szedjem, s az így összeállított munkát a „Szociális Könyvtár” rendelkezésére bocsássam.

Szíves örömmel tettem eleget ezen felszólításnak, melyben különösen két ok vezetett.

Az első az, hogy bár jelen soraimban sokan több ismerős, s már hallott dologgal fognak találkozni, mégis az egyéni impressiók más és más megvilágításba helyeznek egy és ugyanazon dolgokat és mivel

az egyes események helyes megítélését a több oldalról jövő megvilágítás csak elősegíti.

A másik ok pedig az, hogy hol itt, hol ott elvértve reámutatok azon okokra, a melyeknek köszönhetem, hogy keresztény ideáljaim nem pusztultak el, hogy lelkem a hat év küzdelmeiből csak megerősödve kerül ki, s hogy ezen okokra való reámutatással másokban is a keresztény világnézetet csak megerősítsem, s hogy hozzájáruljak én is ahhoz, hogy ezen egyének psychéje az élet harcaiból győzedelmesen kerüljön ki, s minden eshetőségre felvértézve megtalálják valódi „Én”jüket az élet elérhető harmóniájának útját és boldogságát.

Kosice (Kassa), 1921. év IV. hó.

A szerző.

1. FEJEZET.

Az első harcok. Przemyśl.

1914. augusztus hó 11-én dandárunk, a 92. népfelkelő gyalogdandár már kijelölt helyén, Przemyśl várövében volt. Egy vaksötét éjjelen érkezünk a Werk III-a alá. Még gyakorlatlan szemeinkkel hiába akartuk áttörni a sötétséget, a Werkből semmit sem láthattunk, csak képzeletünk tárta elénk a mesebeli várat, melybe az adózó polgárok sok-sok millióját építették bele.

Egy domb tövébe heveredtünk le, s vártuk a reggelt. Az el is jött, de nem hozta meg a kívánt eredményt. Egy domb tetejébe beleépítve egy lak-tanyaszerű lapos épület. Kerestük, kutattuk a rejtelmes alagutakat, a sülyeszthető ágyúkat, de bizony semmit

sem találtunk. Vagy 300 ruthén paraszt sürgött-forgott a domboldalakon, drótkerítéseket húztak, aknákat raktak le, farkasvermekbe vaskarókat vertek, szóval szakszerű vezetés mellett erősítették a védelmi vonalat.

Augusztus 20-ig semmi dolgunk nem akadt, s szívszorongva lestük, vártuk a harcztéri híreket.

Csakhamar eljutott hozzánk is a kraszniki véres napok híre. István királykor kapjuk a parancsot, hogy dandárunk feladata a kraszniki eredményt kihasználni, illetve az ott szét-tört orosz erőt bekerítve teljesen megsemmisíteni. Dandárunk Jaksmanicén vételezi fel élelmünket és elindulunk, de nem észak, hanem kelet felé, s a zászlóaljak vezetői sem tudják az okát. Kiadják a parancsot, hogy a leggyorsabb tempóban el kell érnünk Lemberget. És 36 óra alatt 96 kilométert tettünk meg. Óránként 5 perces szünetek voltak, de erre a kis időre sem birtunk leülni, hanem csak féltérdre ereszkedtünk fegyverünkre támaszkodva

és felállani csak a legnagyobb kinnal lehetett. 22-én délután egynegyed 4 órakor értük el Galíciának egyik legszebb és legszimpatikusabb városát Lemberget.

Itt tudtuk meg, hogy az oroszok Brodynál és Bukovinában óriási erőket összpontosítva áttörték frontunkat és evvel egész első eredményeinket tönkre tették.

Lembergől északra mentünk s 30-án jutottunk Udnov község előtti óriási erdőség elé. Dandárunk négy ezrede egymás mellé fejlődött fel. Az első harc előtti lázas izgatottság járta át a zászlóaljakat. Feltettük a szuronyokat, s neki vágunk a hatalmas őserdő titokzatos sűrűjének. Egy fél órai csetlés-botlás után szakaszommal egy kis tisztásra értünk, hol már várt bennünket kiküldött járőrünk egy tagja, — a legelső orosz foglyunkkal. Valószínűleg eltévesztette az irányt, s az erdet utacskán nyugodtan kerékpározott járőreink szuronyai közé. Szibériába való bankhivatalnok volt. Ezredparancs-

nokunk másnap főbelövette, hamis hírek közlése miatt, melynélfogva ezredünk csaknem kelepcébe került. Körülbelül két órai előrehatolás után minden baj nélkül jutunk ki az erdőből, hol azonnal rajvonalba fejlődve indulunk a mintegy 1 és fél km.-re levő Udnov község ellen, honnan honvédeinket az ellenség kiszorította. Amint a legelső golyók repültek fejünk körül, az ezernyi gondolatok hatása alatt olyan hangulat fogott el bennünket, melyben benne lehetett minden, csak a félelem nem. Mihamar elértük, sőt elhagytuk az első rajvonalat is, s egy félóra múlva a szurony által visszaszorított oroszok Kulikov mögé kezdték visszavonulni.

Az éjt a visszafoglalt faluban töltöttük, s másnap hajnalban szállottuk meg Kulikov községet, mely előtt szept. hó 1-én kezdődött és folyt le a kulikovi csata, melyben sok-sok kassai 9. honvéd népfelkelő lelt hősi halált, s esett sebesülve fogságba.

A faluban a bíró portáján nyertem

elhelyezést. Délfelé a bíró fia, egy 16 éves ruthén fiú sírva közli velem, hogy apját elfogták csendőreink; s míg mi vigasztalni próbáljuk, addig az egész faluban parázs lövöldözés kerekedik, s itt-ott futó, s egymást kergető embereket látok, s csakhamar kiderül, hogy ezen falu pincéiben, vermeiben sok ellenséget rejteget, kiknek feladata, az esetleg lenyugvó csapatainkat ál-mában lekaszabolni. Azonnal kutatni kezdünk, s jó másfélórai munkával megtisztítottuk a falut. Ez esetből kifolyólag másnap hajnalban a bíró a fiával együtt lógott a falu szélén.

Lépten-nyomon árulással találko-zunk, mely nagyban megnehezíti hely-zetünket az ellenséggel szemben. Csa-pateltolásainkat az ellenség azonnal megtudja, hol harangkongatás, fény-jelzés vagy másféle úton. Eleinte a templomokat kíméltük, de midőn az ellenség tudva ezen szokásunkat, a falu tornyait valósággal megerősítve ellenünk kiaknázza, ágyúink legelső lö-vése a templomok tornyát döntötte

romba. A kutak vize, sőt az elhagyott házakban hátrahagyott ételek is megmérgezve.

Szeptember 1-én kora hajnalban nyitottuk meg a harczot. Nyolcz ezred, a 92. népfelkelő gyalogdandár és a 23. honvéd hadosztály támadta meg páratlan hévvel az ellenséget. A legények mintha gyakorlaton lettek volna, fel sem vették a középök csapódó lövedéket. A rajok az előre szökelléseknél még arra is ügyeltek, hogy a sor egyenes maradjon. A honvéd hadosztály legénysége csaknem kivétel nélkül standbeli.

A harcz elhúzódott egészen d. u. 4 óráig kisebb-nagyobb szerencsével. Zászlóaljunk a nap folyamán 12-szer rohamozott meg egy magaslatot, de csak kevés veszteséget szenvedtünk. 5 daczára hogy az oroszokat véresen vertük vissza, Lemberg elestét csak késleltettük, de meg nem akadályozhattuk

Délután már szürkületben megkaptuk a visszavonulási parancsot.

S rendkívül jellemző az akkori helyzetre, hogy dandárunkat az akkori éjjelen, rajvonalunk háta mögött két Ízben támadta meg és verte széjjel az ellenséges lovasság. Az ilyen éjjeli váratlan támadás rendkívül demoralizálólag hat, s csakis a lemergi fényszóróknak köszönhetjük, hogy katasztrofális veszteséget nem szenvedtünk. Szeptember 2-án estefelé hagyjuk el Lemberget s másnap az már az ellenség kezébe jutott.

Innen Janov, Ravaruszka felé meneteltünk. Szeptember 7-én Kamionkabrodnál állunk. Este 7 órakor kapjuk a parancsot, hogy az ellenség Zaludzse falutól mintegy 300 lépésnyire van s csak rohamunkat várja, hogy megadja magát. Örülve a könnyű feladatnak az est sötétjének leple alatt elfoglaltuk helyünket a legelső raj vonal előtt. Éjfél után az ezred összhangászainak rohamjelzése mellett énekszóval, félelmetes, hatalmas „rajta” val támadtuk meg az áilitólag 300 méterre levő ellenséget. S cirka 1000 métert rohan-

tunk előre az ellenség gyorstüzében, de az ellenségre még nem bukkantunk. Ellenben a győzelmes „rajta” hirtelen átment velőkig ható jajkiáltásba. S midőn egy orosz fényszóró megvilágítja a terepet, visszanézve elborzadva látom társaim százainak tetemét. Az egész csatatér fedve sötét foltokkal. Magam is hirtelen elvesztve lábam alól a talajt, eszméletem vesztettem. Másnap reggel tudtam csak meg, hogy a rohamunk következtében kiürített orosz fedezékek egyikébe estem bele, honnan csak harmadnap tudtam elmenekülni ezredem után.

Majd a grodeki harczokban fedeztük a III. hadsereg visszavonulását s mögöttünk már csak a tüzérségi állások maradtak s az tartotta fel rövid ideig az ellenséget.

Ezredünk czirka egyötödét veszítette el ezen négy heti szakadatlan harcokban s a legénységet az állandó visszavonulás annyira demoralizálta, hogy azt nyílt terepen a régi összetételben lehetetlen lett volna továbbra is ered-

ményesen felhasználni, ellenben álló harcokban, fedezékekben bámulatosan bevált, mint azt a későbbi események fényesen fogják igazolni.

Teljesen összetörve és megfogyva szeptember 17-én érkeztünk vissza Przemyslbe s már 18-án hajnalban századunk mint tábori őrs a Bykowi előtérállásban ütközött össze a támadó kozákokkal 19-én már kozákütegekből ágyutüzet is kapunk s ezzel megkezdődött a vár első körülzárása.

Napról-napra szorult a gyűrű körülöttünk s pár nap múlva egyes állásainkat az orosz futóárkok 150—200 méterre megközelítették.

Ezredünk két zászlóalja a VI. H/a alvédelmi szakaszon, Siedlicska körletében levő löállásokban volt elhelyezve, s a Werk I—1-től a Werk I—6-ig terjedő térséget tartottuk. Körletünkben az ágyúzás október 4-én már szinte elviselhetetlen volt, míg 5-én hajnali 4 órakor megkezdődött a világtörténelem egyik legvéresebb epizódja, Przemysl első ostroma, Dimitriev Ratko

volt bolgár tábornok, drinápolyi győző taktikája azonban, rohammal venni be egy várat csődöt mondott, mert egy 72 óráig tartó szakadatlan roham, melyben egy másfél kilométeres körletben az ellenség saját bevallása szerint 70.000 halottat és sebesültet vesztett el, a várat védő népfelkelők és honvédek emberfeletti teljesítménye folytán, megtörtött.

Nem lesz érdektelen, ha az ostrom történetéből egy-két epizódot megemlítek. Sajnos, jegyzeteimet az oroszok három ízben semmisítették meg, míg negyedszer összeállított jegyzeteimet kénytelen voltam a bizonytalan jövő miatt Kalkuttában hagyni egy benszülött bengál perzsaszőnyeg kereskedőnél s így csakis emlékezetemre vagyok utalva.

A Werk 1—1 külső oldalához az ellenség felől egy cca 3 méter mély és 2 méter széles vízmosás vezetett. A váracs parancsnoka Sverjuga tüzerfőhadnagy dacára, hogy ezen vízmosás a jobbra és balra kiállított tábori őrsök

látókörébe nem estek, a drótsövénytől mintegy 200 lépésnyire csak egy figyelt állíttatott ki. Fentnevezett napon reggeli fél 3 órakor egy orosz zászlóalj kihasználva a terepet, teljesen csendben benyomult a vízmosásba, úgy, hogy a kétoldalt, mintegy 200 lépésnyire levő tábori őrsők semmit sem vettek észre. A figyelt és a drótörőket szuronnyal elnémították. Alig 5 perc leforgása alatt egy orosz század a külső sánczon keresztülvergődve a váracs tetejére jutott s az is oly meglepő csendben történt, hogy a tetőn levő őrszemek fegyverüket sem használhatták. Ezen őrszemeket fegyverüktől megfosztva az oroszok egy sarokba lökdöstek. A század parancsnoka, egy fiatal porucsnik (főhadnagy) ki az erőd visszafoglalása után főbelötte magát, a tetőről a váracsba vezető vasajtót döngette csákányával, s tiszta magyarsággal kiáltotta:

„Magyarok nyissátok ki az ajtót, az erőd úgyis az enyém.” Csak ezen kiáltásra lettek bent figyelmesek, s

amint a sarok tornyokból kitekintettek látták a veszélyt a maga mivoltában. Gépfegyverekkel és gyorstüzelő ágyúkkal azonnal kereszttűzbe vették a sánczokat, s megakadályozták a többi orosz a tetőre való feljutásban. A nagy lövöldözésre az erőd két oldalán elhelyezett szakaszok is figyelmesek lettek s azonnal felfejlődve véres tusába keveredtek a támadókkal. — A vízmósásból kiszorították az ellenséget, de már akkor az egész alvédelmi szakaszon megkezdődött az általános roham. Körülbelül hajnali 5 órakor a Werk I-ben levő alvédelmi szakaszparancsnoksághoz egy sebesült huszár vándorszorgott be, ki jelentette, hogy az alig 1 kilométer távolságra levő Werk I—1. orosz kézbe került. Elképzelhető az óriási konsternáció. Azonnal telephon-jelentéseket kértünk, de már akkor úgy a felső, mint az alsó vezetékekkel bíró telephon hálózat teljesen hasznavehetetlen volt. A kiküldött küldönczök is, pár perez múlva azzal tértek vissza, hogy a Werken kívül a közlekedés

teljesen lehetetlen. S egész estig több hír nem érkezett, mivel a közbeeső terepet az ellenség gránátesővel árasztotta el. Az előzetesen kiadott utasítás szerint, ha egy Werket az ellenség elfoglalt a többi szomszéd Werkek azt azonnal tűzbe veszik, s az ellenséggel együtt szétlövik. — S mivel a veszélyeztetett helyről délig sem érkezett semmi értesítés, a szomszéd Werkek ágyúi keresztűzbe vették azt, de ugyanakkor a 7. honvédek egy különítménye úgy a saját mint az ellenséges ágyuk tűzében Kendra András fhgy. vezetésével haláltmegvető bátorsággal, szurony rohammal visszafoglalták. A váracs tetején rekedt mintegy 270 orosz fogságba ejtették.

A Werk I—1. visszafoglalásáról, ezen igen fontos eseményről a Siedlicskán levő dandártörzs, mely alig 1 Va km-re volt a kritikus helytől, csak délután $\frac{1}{2}$ 4 órakor értesült.

Ugyanaz nap délután $\frac{1}{2}$ 7 órakor a Werk I-et, mely nem feküdt közvetlen a védelmi vonalon s melyet az

ellenség érthetetlen okokból a legerősebben lövetett, (tüzérségi tisztek megfigyelése szerint d. u. $\frac{1}{2}$ 3 órától 6 óráig cca 450 teljes gránát találatot kapott), az alvédelmi szakaszparancsnokság elhagyott s a dandártörzshöz, Siedlicskára menekült.

Századomnak 3 szakasza a Werk I-6-nál harcolt, míg a negyedik szakasz az elhagyott Werk őrségét képezte. Szakaszparancsnokunk, egy népfelkelő hadnagy még a délután folyamán az óriási ágyútűz hatása alatt megörült s mi elárvulva zártuk magunkra a vaskaput avval a hátrahagyott parancssal, hogy bármi következzen is be, azon se ki se be nem szabad eresztetni senkit sem. A szakaszból egyedül nekem volt tudomásom arról, hogy a gyújtózsínórt kihúzták avval a célzattal, hogyha az ellenség megtámad bennünket, vagyis ha az áttörés sikerül, a Werket velünk együtt a levegőbe röpítsék. Kétségbeejtő helyzetünket növelte még az, hogy semmiféle tudomást sem szerezhettünk arról, hogy

közvetlen közelünkben mi történik. Élő lénynek a Werk tetején megmaradni nem lehetett, mert az, órák hossza óta az ellenség ösztüzében állott. Werkünk akkor már valóságos romhalmaz volt s csakis egy keskeny középfolyosóban tudtunk meghúzódni, hol homokzsákokból mesterséges légvonatot kellett készítenünk, hogy az állandóan lecsapódó gránátok fojtó gázaitól félig-meddig mentve legyünk. S míg egy szakaszvezetővel a további teendőkről tárgyaltam, a folytonos robbanások pokoli zenéjébe misztikus énekhangok szövődtek be. Még nem is volt időm kutatni a hangok eredetét, midőn elém áll egy öreg tizedes s felkért, hogy menjek a volt legénységi terembe, melynek a váracs udvarára néző falát előző nap délelőttjén egy löveg félig bedöntötte. S amint közeledem ezen helyhez, mind erősebben és tisztábban hallom az éneket, egy zsoltár hangját: „Erős várunk nekünk az Isten...!” Betaszítom a sarkából kifordult ajtót s olyan látvány

tárult szemeim elé, mit elfelejteni sohasem fogok. A bedöntött fal egyrésze fagerendákkal megtámasztva, s rajta függ egy több száz éves, fára festett Mária kép, karján a kisdéd Jézussal. A legénység a siedlicskai templom romjai közül mentette ki a maga részére. A kép előtt fedetlen fővel 35—40 őszbecsavarodott, fegyverére támaszkodó öreg népfelkelő. Fátyolos szemükből a halál biztos tudatával párosult Istenben való megnyugvás sugárzik ki. S az egész hatalmas termet egyetlen gyertya pislákoló lángja világítja meg. Valóban egy világzseni ecsetjére való jelenet.

Amint megláttak, elnémult ajkukon a zsoltár. Az öreg Bakos tizedes, valahol a délibábos rónán 200 hold tulajdonosa, mindnyájuk nevében felkér, hogy halálunk óráján mondjak egy imát. S én könnyekig meghatva a bizalom láttára, pár szóval elvezettem őket szeretteik körébe, s tőlük férfias, erős szívvel búcsút véve figyelmeztet-

tem mindenkit, hogy utolsó lehelletünkig teljesítsük kötelességeinket.

S hogy szíveink egymásra találtak, ezen időtől kezdve mindennap közös imából mentettünk erőt a közös szenvedések elviselésére. S ezen imák legkevésbé sem voltak a gyávák imái!

Állandó készenlétben, de a legteljesebb bizonytalanságban töltöttük el az egész éjjelt. Hajnalban egy 28-as gránát beszakította a lövedék felhúzó hid beton tetőzetét, s a robbanás ereje mindnyájunkat földre sújt, de szerencsére csak egy halálos sebesülés történt. Egy tűzér a tetőre vezető szűk csigalépcsőn ült, hol a megrekedt légnyomás a szó szoros értelmében a falra kente a szerencsétlent.

Délelőtt 10 óra tájban, előttünk érthetetlen okokból az ellenséges ágyútűz alábbhagyott. Azt hittük eleinte, hogy az ellenség már elérte Werkünket, s másodmagammal kívánszorogtam a törmelékek közül a volt kapu elé, s akkor legnagyobb meglepetésemre felénk látom közeledni az 5. honvéd-

ezred zenekarát, mely a romhalmaz mellett rázendített a Rákóczi indulóra s melynek hangjaira kibújtak a szakasz többi legényei is, s a csapzott, őszbevegyült bajszakra örömkönnyek hullottak. Csak ekkor tudtuk meg, hogy Boroevits fölmentő serege a várat délről és nyugatról megközelítette, s az amúgy is teljesen kimerült és óriási veszteségeket szenvedett orosz sereg visszavonulóban van.

Werkünk annyira tönkre volt löve, hogy Boroevits tábornok vezérkara azt megszemlélte.

Egy november hóban elfogott orosz tiszt megmondta az okát váracunk különleges lövetésének. A Rédl ezredes által elárult tervezet szerint ezen Werkben kellett volna székelni a dandártörzsnek. Ez által akarták megbénítani az ostromlott alvédelmi szakaszt. Evvel azonban számolt a vár parancsnoksága, mert a törzs nevezett helytől mintegy fél kilométerre fekvő Siedlicska faluban volt elhelyezve, hová

dacára a közelségnek, alig egy-két lövedék esett.

A vár előtti terep borzalmában minden képzeletet felül múlt. Sflrü halmokban a halottak ezrei feküdtek. Az ellenség kétségbeesett rohamában — mivel az orosz hátulról gépfegyverrel lövetett az ostromló erőkre — csaknem puska végre jött, hol ágyúink gyilkos kartácsa sok helyen 200-300 lépésről lőtte ronggyá a támadókat.

Érdekes megemlíteni, hogy míg az ellenség csak halottakban körülbelül 40.000 embert vesztett, addig részünkről a halottak és sebesültek száma nem „haladta meg az 1500-at. Századunk csak 2 halottat vesztett. Pedig akkor a vár csak kezdetlegesen volt megerősítve, mert az igazi erősítési munkálatok csak az ostrom után kezdődtek meg.

A következő napokban Boroevits operációi gyönyörűen haladtak előre. Dicső honvédeink elfoglalták már a legfontosabb pontot, a vasutat uraló Magiéra magaslatot, amelynek elfogla-

lása 7000 halottunkba került. A terv az volt, hogy a Galicziában levő orosz haderőt Lemberg és Ivangorod felől átkarolják, s neki szorítják a vár vasgyűrűjének. Hogy vártuk rni akkor ezt a leszámolást!

De a sors másképen döntött.

Az oroszok nagy erővel betörték Németországba, a kozákok már Königsberg környékén ütköztek össze a partra szállított német tengerészekkel. E miatt az egész frontot ki kellett egyenesíteni. Varsó alól gyorsan visszavonultak a németek, s a mi csapataink is már Krakkónál állottak.

Boroevitsnek is legfelsőbb parancsra szintén visszakellett vonulni a Kárpátok közé, s november 5 én megkezdődött a vár második körülzárása.

Szomorú idők, keserves emléke! Árulás, árulás után!

Nem célom kutatni ezen folytonos árulások okát, de mivel sok-sok ezer bajtársam éppen ezek miatt pusztult el nyomorultul, s mivel Przemysl történetéből vetek papírra egy-két rész-

letet, amely történetnek legjellemzőbb vonása az árulások szakadatlan lánczolata, — a történeti hűséghez kötelességem ragaszkodni.

Az árulóknak rendes telephon-összeköttetésük van. Egyik 30 és feles ágyunk másfél hónapon keresztül a Bykowi előtérállásból lőtte az ellenségnek Nizankovice felé vezető nagyforgalmu útját anélkül, hogy az kitudta volna kémlelni ágyunk helyét. Egyszer azonban szapőrök jöttek dolgozni az előtérállásba, s látták a mozsarat, rá néhány órára az orosz ágyuk pontosan körüllőtték azt, s csak nagy nehezen lehetett elszállítanunk, szerencsére sértetlenül.

S ezután bárhonnan is adott le lövéseket ezen mozsár, pár perez múlva az ellenség pontosan belőtte azt. Nagy sokára jöttek csak reá, hogy megint árulás történt. Amikor lövésünk eldőrdült, egy pár percze reá oldalt, meghatározott távolságban különös rakétaszerű löveg explodált. S az csaknem minden egyes alkalommal megismétlő-

dött. Az üteg egy emberének feltűnt ez. Lesbe állott és egy műszaki tisztet fogott el, ki egy általa készített különleges rakéta feleresztésével jelezte a mozsár helyét,

Ez eset után ismét nyugodtan adhatta le súlyos ajándékát öreg „Bertánk”.

Egy másik eset. Dandártörzsünk mint már említettem Siedlicska körletében volt elhelyezve, az ottani tüzérlaktanyában. Hónapokon keresztül teljes nyugalomban voltak, a külső vonaltól alig 1 és fél kilométerre. Egy februári napon, a dátumra nem emlékezem, pont 12 órakor megjelenik Moscicka-felől egy orosz repülőgép, megáll a laktanya felett, s pontosan a tisztiétkezdére ereszt le egy nagy kaliberű bombát. Szerencsés véletlenből Wéber tábornok nem jött pont 12-kor az étterembe, mint máskor szokott megtörténni, hanem pár perczet késett, s így a tisztikar sem ment be. Ez a különös véletlen mentette meg mindnyájuk életét, mert a bomba nem-

csak az étkezdét döntötte romba, hanem a szomszéd épületeket is erősen megrongálta. Az áruló ismét egy szapór őrmester volt, ki előtte való nap szökött át az ellenséghez.

Sőt az oroszok azt is megtudják rövidesen, hogy a merénylet nem sikerült s az eddig még sohasem lőtt terepet irgalmatlan keresztűzbe veszik úgy, hogy a dandártörzsnek Krovnikibe kellett menekülni.

Egy 5-ös honvéd gy. e. zászlós, ki később a bircsai kirohanásban hősihalált halt s ki a vár védő sereg egyik leghíresebb felderítőosztag parancsnoka volt, elfogta s lelőtte a várparancsnokság egyik legjobb kémjét, egy odavaló birtokost, ki egyúttal az oroszoknak is legveszedelmesebb kémje volt.

A görögkeleti templom főoltára mögött az ellenséggel összekötött telephon állomást fedeznek fel katonáink.

Egyik Werk telephon altisztje egyúttal az oroszoknak kiváló tüzérségi megfigyelője is.

A San folyó minden félórában hőmpölyögteti a palackokba zárt jelentéseket az oroszok táborába.

Az első körülzárás után a környéken felhalmozott óriási szénakészleteket érthetetlen okokból be nem szállítják s a várban levő lovakat már decemberben 15—20 éves szalmafedelekkel etették s később megszózott gyaluforgáccsal.

Raktárainkban elhelyezett ládákban konzervek helyett csak fűrészpor van.

Megbízhatatlanság folytán a külső szolgálatból felmentett csapatok vadozatújj bakkancsokban tapossák a térenék alatt a város utcáit, ellenben a külső löállásokban levő és hónapok óta fel nem váltott legénység rongyokba csavargatja félig elfagyott lábait.

Sőt még a katonai térképek is hamisak. A medikai állomást 30 ½-es mozsarunk bombázni akarja s a Werünk tetején levő megfigyelő tisztek egy pár hiába leadott lövés után megállapítják térképünk hamisságát. Újat

kellett felvenniök, mely alapján a legelső lövés szétrombolja az állomást.

S ilyen viszonyok mellett nap-nap után harczok, kisebb-nagyobb kirohások. A podmazurami sziklái, a nablonyi, a Welkilas, a Maruska erdő fáí, de sok véres tusának, hősi önfeláldozásnak tanúi.

Egyik legfontosabb előtérállás a Na-Gorah magaslaton van. Úgyszólván az egyedüli hely, honnan az ellenség löheti magát Przemysi városát. Hetenként változtat gazdát, mert ha honvédeink kézitusával elűzik az ellenséget, az őket felváltó más csapatok az ellenség első lövéseire feladják azt.

S november végén már redukálják a vár élelmi adagokat. Az ok, — a vár négy héten keresztül élelmezte felsőbb parancsra a felmentő seregeket.

December elején már lóhúst kapunk. Jellemző, hogy amikor legelőször adták ki a lóhúst, egy reggel 6 órakor, rá egy félórára az oroszok már átnyerítettek hozzánk, jelezve, hogy ők is tudják az esetet.

December vége felé a háromnapos kirohanás Sanok irányában. A Bircsa felé vezető völgyet uraló magaslatokat, melyek hatalmas drótsövényekkel voltak megerősítve, szuronyrohammal foglaljuk el. A nehéz ütegek is kivonulnak a várból, s ha akkor a tábori sereget Sanoknál vissza nem nyomják az oroszok, megtörténik az a páratlan eset, hogy egy vár ön magát menti fel.

S dacára az állandó harcoknak, elkeseredett tusáknak, az ellenség és mi közöttük bizonyos melegebb érzés kezd lábrakapni. Ünnepeink alkalmával, soha sincsenek támadások, viszont az ő ünnepeiket sem sérti ágyúink bömbölése. Verseket küldenek hozzánk, egyiknek tartama körülbelül a következő: Az M. N. tüzérezred tisztikara bajtársai üdvözlétét küldi a vár hős és dicső védőinek, s bár most még mint ellenség állunk szemben, alig várják azt az időt, midőn mint testvérek szoríthatják meg harcokban edzett kezeinket. Karácsonyra egyik tábori őrsünk elé karácsonyfát is helyeznek, melyen

kolbászfélék, két drb. sonka és dohányneműek voltak. Sőt egy orosz hölgy boldognak érezné magát, ha egy várvédő tiszttel egy pár percig társaloghatna. Természetes, hogy a légyottra senki sem ment el.

A komor hónapoknak néha megvoltak a maga derűs perczei is. Egy jól bevutkizett orosz postakocsis eltéveszti az irányt s dél helyett észak felé tart. A kényelmesen döcögő kocsit őrsaink nyugodtan engedik be a vár gyűrűjébe. Sőt a posta kocsin egy orosz orvos is bóbiskol bundájába burkolózva. Persze nagyot néznek, midőn körülfogják őket. De csakhamar megvigasztalódnak. Ezen orosz postának egyik levele ihlette meg a tragikus sorsú Gyóni Géza bajtársunk költői lelkét, s ennék alapján írta meg gyönyörű költeményét „Alexander levele Alexandrához”!

Januárban a lóhús is már fogytán van, s annak sincs meg a kellő tápereje. A levágott lovak csontjai olyan likacsosak, hogy keresztül lehet látni

rajtuk. Felszerelési cikkek sincsenek. Pályadíjat tűznek ki lábbelit pótló valamire. A különböző kórházakban s gyengélkedő helyeken 8000 ember fekszik elfagyott lábakkal. A gyógyszer is fogyatékán.

Biztató táviratokat kapunk kívülről. „Kitartás — Jövünk már”! S mi várunk, tártjuk a várat emberfeletti erővel, s lassanként észrevesszük, hogy jártányi erőnk is alig van. Éjjelenként, midőn árulás miatt 3-4szer kell változtatni a jelszót, jelhangot, mivel áruló csapattestekből álló egész tábori őrsök mennek át tisztestől az ellenséghez, a megfigyelő tisztek látták, hogy az őrszemek kezéből erőtlenül hull ki a fegyver. A legénység 35-40%-a alig áll a lábán. Egy század kap egy csajka rizst, rizst, 2—3 zsák rohadt marharépát. Fűszert nagyon keveset. 3 napra 2 doboz konservat. Egy héten ötször kapunk kenyeret, naponta 20 dekát, az is fűrészporrall keverve, a hatodik napon 2-3 cikk kétszersültet, a hetediken semmit sem. Az éhségtől szen-

vedő emberek képtelenek elvánszorogni a segélyhelyekre, s uton útfélen láthatni éhségtől halódó embereket. Egy ízben Siedlicskárol a lőállásba menet láttam midőn egy istálló romjai között a bennégett lovak tetemét fogaikkal marczangolták szét őrző emberek. Az elkeseredett düh könnye homályosította el az ember szemét.

A vár tovább nem tarthatja magát.

S márczius 19-én megtörténik a vár történetérik legsajnálatosabb eseménye, az utolsó kirohanás. A cél, a moscickai élelmiszerraktárak elfoglalása, ott élelemmel megrakodva irány a Kárpátok, az édes haza!

S az a koldushad, kinek alig van jártányi ereje, hisz még egy deus ex mechinában!

Márczius 18 és 19-ike közötti éjszakán az ezredek elfoglalják a kijelölt helyeket, s $\frac{1}{2}$ 1 órákor megindulunk Medyka felé. Ezredünk a boreki védelmi vonalon halad ki a várövből. Lassan elmaradnak a lőállások, a drótsövények, az aknamezők, s kinn va-

gyünk az előterepen. Zászlóaljunk kissé balra fordul a Welki-Las felé. Legelől halad öreg zászlóaljparancsnokunk rendíthetetlen nyugalommal, Albrecht alezredes, a volt kassai hadapród-iskola parancsnoka. Sehol egy lövés, s az eléggé sötét éjszakában csak a bakancsok kopogása hallatszik a fagyos rögökön. $\frac{1}{2}$ 2 kor érkezünk a teljesen szét lőtt Bvkow községhez, melyen túl kezdődik az ellenséges tábori őrsök vonala. Ki van adva a parancs, hogy az előnyomulás a legnagyobb csendben történjen. Az őrsöket meg kell lepni, s foglyokat ejteni nem szabad. Óvatosan kúszunk az ellenséges állásokhoz, de természetesen azokat üresen találjuk. Egy kis nyírjesből egyetlen orosz fut felénk fegyver nélkül, s vigyorgó széles arczából láthatni, hogy mennyire örül, hogy ott hagyhatta az atyuskát. Nem szúrjuk le, hanem mutogatunk a vár felé s ő sietve hordja irháját befelé.

Midőn azonban elhagyjuk az őrsök vonalát, parázs fegyvertűzet ka-

punk, mely lassan átkerjed az egész vonalra a Maruska erdőből a Werk l-ig. A tüzet mi is viszonzozzuk. A várágyuk szintén megkezdik támogató munkájukat. S mire hajnalodni kezd, a borzalmas zenét már több száz ágyú és gépfegyver, s ezernyi ezer fegyver szolgáltatja. A pokoli koncertbe beledől néha 30 és felesünk is, s ez bizonyos megnyugtató érzést kölcsönöz nekünk. Mind előbbre és előbbre nyomulunk, s az erdős *magaslaton* levő ellenségtől légvonalban — nem vagyunk messzebb 200 lépésnél. A hegyoldal alá érünk, ahol azonban a legerősebb gépfegyvertűz fogad bennünket. Közben fergeteg támad igen erős hóeséssel, ami szerencsénk, mert rövid tíz perc alatt hatalmas hóréteg takar be mindnyájunkat.

A legkellemetlenebb, s legidegölőbb érzés a rajvonalban, ha a háborúk legborzalmasabb fegyvere, a gépfegyver kutatja az embert. S körletünket több gépfegyver valóságos ólom-esővel szórja be. Egyenes vonalban

villámgyorsan szántja fel előttünk a földet, mindjobban közeledve fejünkhöz, s midőn már azt hisszük, hogy végig seper rajtunk, átugorva bennünket sarkunknál kezdi el újra a pásztázást. S a halál e rettenetes játéka 2 óra hosszat tartott. Helyünkről el nem mozdulhattunk se előre, se hátra.

9 órakor fél bal mögöttünk, a na-blonyi erdőcskében hirtelen kürtszó hangzik, mely „tűzet szüntess”-t jelez. Nem tudjuk mire vélni a dolgot, s parancsnokunk egy küldöncöt küld hátra, hogy megtudja a parancs okát. A küldöncöt 150 lépés után levágja egy gránát.

Mi ugyan tovább tartjuk a tűzet, de rövidesen látjuk, hogy a rend köröskörül megbomlott. Árulás történt-e, avagy egy parancs félreértése okozza-e a végzetet, nem tudjuk megítélni.

Az ellenség látva zavarunkat ellentámadásba megy át s cca 300 lépésre féloldalt előttünk egyik századunkat szemünk láttára kerítik be az orosz csapatok. A század parancsnoka két-

ségbeesve kiált mifelénk »Fiúk, ne hagyjatok!»

Hátranézve látjuk, hogy mindenütt eszeveszetten futó csapatok rohannak a vár felé, melyekbe könyörtelenül vág le az ellenséges gránát. A levegőben szerte repülnek a borzalmasan megcsonkított emberi roncsok. Itt áborzasztó vég! Az ágyuk szakadatlan bömbölése, a gépfegyverek velőket átható állandó, szünetnélküli kattogása egyenesen őrjítő.

Az ellenség a visszavonuló terepet pergőtűzzel borítja be. El akarnak fogni mindnyájunkat.

És ez a kiéhezett koldushad még most sem gondol a fogságra, csak rohan a biztos halál útján vissza, vissza a nyomor tanyájára.

Századunk is felbomlik s mindenki menekül visszafelé.

Ez a visszavonulás pedig 15.000 ember életébe került. Egy zászlóaljából, mely mint utolsó tartalék vonult ki, csak 50 ember menekül meg. — Egy gránát szele engem is levág s rendkí-

vül erős zúzott sebbel az oldatomon koldusként vánszorgok be a Werk I 1-be, melyet az ellenség már 30-as japán hajóágyukkal lövet, melyeket a Sachalin sziget fejében kaptak a japánoktól. A 24-es gránátok ellen épített páncél werk a 30-as lövegek hatása alatt minden porcikájában remeg s mivel már a tetőt beszakították a teljes találatok, abban csakis a szorosan vett várórség marad. Egy futó árok felé vonszolom magam s mielőtt beérnék előttem röpít a levegőbe öt 32-es légényt egy gránát. Megfordulok. Egy pillanat alatt végigszáguld agyamon a múlt minden édes emléke, lelkemben elbúcsúznak mindenkitől. Gyermekkorom egy imája jutott eszembe s ettől csodásan megerősödve újra nekivágok a legveszélyesebb terepnek. Nagy nehezen keresztül vergődök rajta s szerencsésen belejutok egy futó árokba, mely szadzadunk régi helyéhez vezet.

Az ellenséges ágyúzás ereje a vár ágyúit is elhallgattatja s dacára ennek, az előnyomuló ellenséget az állásaiba

visszafutott, tönkrevert sereg még mindig visszatudja tartani.

De már itt a vég!

A király, a legfelsőbb hadúr parancsára felesleges minden további vérontás!

S megkezdődik rövidesen az utolsó ítélet napja, az igazi kataklisma. Mintegy 2000 ágyú két napon és három éjjelen át a leggyorsabb tempóban szünet nélkül lövi az ellenséges állásokat. Ki kell lőnni összes muníciót. A legénység fegyvereit hulló könnyek között töri ketté. Minden felszerelést hasznavehetetlenné tesznek. Az autók, kocsik, szerszámok nagy máglyákban égnek mindenfelé!

S midőn 22-én hajnalban parlamentiőrjeink az egyes alvédelmi szakaszokból kimennek az ellenséghez, megkezdődik az ágyuk, a Werkek és a lőszer-raktárak szétrobbantása. Borzalmasan fenséges látvány. Az égboltozat színjátékát, az ördögi zajt leírni, megfesteni, elmondani nem lehet!

Az ezredek összegyülekeznek az

előre kijelölt helyeken — fegyver nélkül. Igazi koldus társaság! Sírtunk, mint a gyermekek! Tudtuk, hogy az ország szeme rajtunk függ, de tehetetlenek voltunk s végzetünk beteljesedett. Felszabadításunkra siető tábori ezredeket, melyek ágyúinak visszfényét reményteljesen figyeltük éjjelente, mindenütt visszaverték.

S 110.000 katona és munkás megkezdte hosszabb-rövidebb ideig tartó kínszenvedését. Hosszabb, kik évekig sínylődtek s sínylődnek még ma is keserves rabságban, rövidebb, kiket a pusztító nyavalyák, a túrhetetlen szenvedések ragadtak magukkal egy jobb hazába.

Przemysl feladásával bezárult a világháború egy jelentős epizódja, melyben egy pár tízezer polgár hagyományos vitézsége párosult a kötelességteljesítés legfelsőbbfokával s amely éretnyek feljogosítja a mindenkori történetírókat arra, hogy a háború ezen fejezetével foglalkozván elismeréssel adózzon a várat védő seregnek!

Ezen ügygyel kapcsolatban sok és érdekes fejtegetésekbe lehetne bocsátkoznom, de egyrészt jelenleg hem lehet célom a vár sorsát megpecsételő eredendő okok kutatása, másrészt pedig e könyvecske szerény terjedelme is korlátoz ebben.

II. FEJEZET.

A hadifogság.

Az oroszok a Przemyszlben fogságba jutott mintegy 110 000 embert kisebb, nagyobb transzportokban részben vasúton, részben gyalog elindították Oroszország belseje felé. Voltak egyes csapatok, melyek 600—800 versztet tettek meg gyalog kimondhatatlan fáradtság és kínok közepette. Jómagam szerencsés véletlen folytán alig 20 km.-t gyalogoltam s Moscickán szállottam vonatra. Lembergen keresztül vágunk neki a nagy ismeretlennek. Moskvában leszállították transzportunkból Weber tábornokot, kinek állítólag hadbírótság előtt kellett tanúskodni Kusmanek volt várparancsnok mellett. Ugyanis az átadást jelző parlamentörjeink értesítették az oroszokat, hogy

összes aknáink fel vannak robbantva, mire a kozákság zári rendekben a rendes utakat mellőzve nyomult be a városba. Véletlenségből egy aknamező aknáit az általános robbanásoknál nem robbantak fel s vagy 500-600 kozák a levegőbe repült. Ezért vontak felelőségre Kuzmanek tábornokot az oroszok.

Két napig vesztegeltünk Moszkvában, majd újra elindulva Ufan és Jekaterinburgon keresztül három heti út után megérkeztünk a permi gubernia egy kicsiny garzonjába Werchne-Mulliba. Régi kozák telepések lakják, jó módú, szimpatikus nép. Esténként elmerengtünk az összegyűlt kozákok gyönyörű, mélabús népdalában, melyben benne van a szlávság jellemző melancholiáján keresztül szűrődő népek, ismeretlen világos utáni minden vágya, szerelme. Egy ebben e megkapó melódiához a természetes szolgálatba a hangversenytermek pazar, ezerfényű kivilágítását. Pompás északi fény, mintha lángbaborította volna az egész világot,

Két heti pihenés után, mivel tábo-

runknak karantén jellege volt, újra vonatra szálltunk.

Vájjon hová vet a sors? Már kissé beletörődve a változhatatlanba, találgattuk, vájjon délnek megyünk-e a Volga hatalmas deltájához, vagy tovább a Kaukázus bércei s a tűzimádók közé, avagy bepillantunk e a mistikus Sirdarja völgyeibe, Bokhara vagy Pamir paradicsomába?

Jekaterinburgban tudjuk meg, hogy sorsunk Sibériához köt; a csodás Afghanisztán és Büludzsisztán helyet a hómezők és tajgák kietlen világa.

Eleinte leköti a figyelmet az Ural hegység ösrengetegei s féltő gonddal őrizzük az ottani tavasz első hírnökét, a vadon tenyésző begoniát. Majd heteken át hóval borított sivár pusztákon robog keresztül vonatunk Elhagyjuk Omskot, Petropavlovskot, Krasnujarskot, majd Irkuckot s megpillantjuk a Bajkáit, messzi műveletlen népek szent tengerét, melynek partjain a chaturgára ítélt fegyencek százai évtizedek óta fejtik a szűz sziklákat kezükhöz és

lábukhoz kovácsolt 40 fontos kötőrőkel. Vájjon nem e saját jövőnk képe tárult elénk e szomorú látványban?! Majd a bajkálmenti alagutak tömegén keresztülhaladva kiszállottunk Beresovkán, melynek 3 és fél évig voltam lakója. A Gobi sivatag fölött fekszik a régi Peking Moszkvai karaván ut mentén. A vidék őslakossága a burját. A mongol fajok legcsúnyábbika, de talán a legjámborabbja. Csaknem kivétel nélkül buddhisták. Nomád nép, mely a végpusztulás útján van. A háború alatt készített statisztika szerint e nép 95%-ja súlyos vérbajban szenved. A Bajkál körül több ősrégi kolostoruk van s magam is meglátogattam egyet hol a' lámák a legkifogástalanabb udvariassággal fogadtak. Úgy látszik náluk a hatalom és az intelligencia jelvénye a hatalmas, kerek okularé, mert a láma jelöltek is csaknem kivétel nélkül azt viselték. Megajándékoztak egy ősi imádsággal és egy szent himzéssel. A tőlük gyűjtött különféle tárgyakból táborunkban ha-

talmas kiállítást is rendeztünk. Sajnos, ezen régi s a kutatók által mindég felkeresett és rengeteg ősi kéziratot tartalmazó kolostorokat a portyázó rabló bolsevista bandák csaknem kivétel nélkül kirabolták és felperzselték.

A kereskedelem legnagyobb része már ezen a vidéken is a kínaiak kezén van, sőt a városok zöldségszükségletét is azok látják el. A kínaiak csaknem kivétel nélkül ideiglenes bevándorlók s legnagyobb része Tsi-Fu-ból került erre a vidékre. Az asszonyok rendszerint Kínában maradnak, de azért van több nagyon jómódú állandóan letelepedett kínai család is, kik azonban copfot nem viselnek, csak nemzeti öltözetük, az oldalt kihasított hosszú fekete selyem s sujtásokkal ellátott kaptan maradt meg, hozzá a fehér vászon harisnya és a jellegzetes kínai papucs. Rendkívül szorgalmas, üzleti érzékkel megáldott, de alattomos s bosszúálló nép.

Lágerüinktől alig 8 versztnyre fekvő Werchne-Udinsk városa, hol Ke-

letszibériának legnagyobb és leghíresebb prémvásárai tartatnak s hol még 1916-ban is csodás prémeket potomon lehetett beszerezni.

Lágerünk katonai telep, hol békében két hadosztály székel. A japán-orosz háború alatt amerikai gyorsasággal építették s itt volt az orosz operációs hadsereg első nagy kórház telepe. Természettudósok előtt is ösmertes hely, mert az itt eszközölt geológiai ásatásoknál találták a leghibátlanabb mammoth csontvázat. Köröskörül vulkanikus eredetű kúpos hegyek, a talaj tíz, tizenkét méteres homok réteg s rendkívül egészséges. A mintegy 60-80 házból álló falut a régebben ide deportált fegyencek leszármazottai lakták.

Eleinte fából épült kozák istállókban kaptunk szállást, később ugyancsak fából épült barakkokban.

A cári rezsim alatt rendkívül szigorúan őriztek bennünket, de meg volt a katonai fegyelem, mely biztosította a rendet s élelmezésünkről is úgy a

hogy gondoskodtak. 1915. év végén szerveztük meg az „Aufkunst bürót”, a tudakozó irodát, mely egyúttal postánkat is közvetíti. Nem kis apparátussal működött, hiszen akkoriban 36000 fogoly ügyeit kellett elintéznie. Járvány táborunkban nem pusztított, de azért több ezer bajtársunk fekszik az ottani temetőben, hol általunk készített hatalmas obeliszk örökíti meg emléküket. Ellenben más lágerekben ezer számra szedte áldozatait a kiütéses tífusz, vérhas, kolera stb. Tockoe talán a világ legborzalmasabb helyévé vált. Tizenkétezer emberből alig pár száz menekülhetett csak meg. Nagy, félig földbe épített barakkokban, melyek a lehető legrosszabb állapotban voltak emberember hátán hevert, egészséges, beteg, halott egyaránt heteken, hónapokon keresztül. Orvosok, betegápolók mind elpusztultak. Hagymázás betegek lázálmáikban kirohantak a 36°-os hidegbe s szanaszét rogytak össze. Százával heverték a megfagyott hullák a barakkok körül. Minden egyes ember ke-

resztül esett a rettenetes betegségen s aki megmaradt annak a később idegen missiók erélyes közbenjárására berendezett s kórháznak csúfolt helyiségekben fagyott le keze-lába. Örült emberek bajtársaik csontjaiból faragtak emléktárgyakat. Emberi elme által ki nem gondolható borzalmak tanyája!

S hány Tockoeja volt Oroszországnak?

Krasnojarskban 1915. évben 9000 ember közül 6800 pusztult el tífuszban. Hát hol vannak a Murmann vasutak áldozatainak sok-sok tízezrei? Egy angol statisztika szerint az Oroszországban volt a hadifoglyok 60%-a pusztult el különféle módon. Százalékban legtöbbet a törökök veszítettek, kiknek szervezete nem bírta el Szibéria zord klímáját.

1916. évben behozták a kényszer-munkát. Minden elképzelhető nehéz munkát végeztek velünk, melyek között a reggeltől estig tartó zsákhordás és útépités szalon munkák voltak. S nem egyszer 40 fokos hidegben, mikor a kiállított őrszemek farkasprém-

bundáikban megfagytak őrhelyükön, bennünket egy szál nadrágban s átlátszó köpönyegekben hajtottak kancsukás kozákok vasúti terhek beraktározásához. S ha minden munkából kifogytak, akkor a befagyott Selenga folyó sekélyebb helyein tüzet rakva, a felengedi sziklákat kellett a magas partra felhordanunk, hogy tavaszra ismét visszahengergessük.

S egy ízben 36 fokos hidegben, hogy egy kis jobb ebédhez jussak, egy falubeli orosz istállóját hoztam rendbe s a lakóházból csak az orrát kidugó „harisnya” (kisasszony) határozottan megállapította, hogy „csort” azaz ördög vagyok s nem ember fia, hogy úgy bírom a hideget.

Reggelenként ébresztőnk az 1*20 méter magas, óriási, fehér bundájú farkasok koncertje szolgált. Szobánkban sohasem volt melegebb 2—3 foknál. S mindezek dacára nyugodtan viseltük sorsunkat, mert legalább rend volt lágerünkben.

Sőt lassankint könyvekhez is ju-

tottunk. Eleinte Tiencsinből kapunk könyveket, hol az örökké tevékeny fiatal német hölgy Haneckenné közvetítette és szerezte be a különféle könyveket, majd példáját követi az Amerikai Keresztény Ifjak Szövetsége s lassankint Németországból is kapunk küldeményeket.

Sajnos a Németországból kapott könyvek legnagyobb része, úgylátszik a szabadkőművesek mindenre kiterjedő figyelmének túlságos befolyása következtében csaknem kizárólag a monista, materialista világfelfogás propagálására valók és jogos volt egyesek aggálya, mint a szomorú jövő bebizonyította, hogy a sok-sok fiatal hadifogoly lelkiületét ezen egyoldalú nevelés megfosztja a dolgok fölé emelkedő tiszta kritika gyakorolhatásától.

Könyvtárunkban tucatszámra voltak találhatók a Renan, Haeckel, Huxley, Darwin, Büchner, Nietzsche, Wiener, Lange, Oswald stb. szélső materialista-monista tudósok könyvei, kik nagyon szokszor egyszerűen a philo-

sophiai spekuláció segítségével hívása mellett exakt tényként, igazságokként, állapítanak meg kardinális dolgokat, melyeket nagy ügyesen bizonyos érdekszövetségek a világpiacra vetnek, hol a distingválni nem tudó tömegek ezeket új Missiások csalthatatlan kinyilatkoztatásának tartják: sőt még tekintettel a tanulni vágyó magyarokra, a magyar tudós világ egyik representánsának Fényes Samunak hírhedt röpiratai is, tekintélyes számban voltak képviselve, ellenben, hogy így mondjam a középúton haladó, de mégis inkább a dualismushoz hajló tudósok, mint Du Bois Raymund, Findell, Virchow, Ev, Baer, Ranke stb. művei csak elvétve, s a keresztény világnézetet tárgyaló könyvek pedig bátran lehet állítani, közös könyveink között egyáltalában nem szerepeltek, hacsak nem egyesek magántulajdonában.

S ezt a helyzetet a lelkiismeretlent mindenre kapható alakok ki is használták.

Volt táborunkban mintegy 250 ma-

gyar tanító, kik elhatározták, hogy egy magyar nyelvű tanügy-politikai lapot alapítanak, melyben időnként kicserélik egymás gondolatait, tárgyalják hazai sérelmeiket, ismeretterjesztő cikkeket hoznak, hogy az által is szolgálják úgy a magyar tanügyet, valamint saját érdekeiket. Ez a lap „Küzdelem” címen meg is jelent, azonban egy klikk azonnal reá tette kezét, melynek mozgató rugója, a nyilvánosság előtt szerényen háttérbehuzódó budapesti leánygimnáziumi tanár volt ki csakis szabadkőműves voltának köszönhetette, hogy fiatal kora dacára évek óta bennt ült jól dotált állásában. S ezen társaság kezében az eleinte komoly lap rövid időn belül közönséges szennyirattá aljasult. Lerántottak benne minden ideált, legdurvább módon nevetségessé tettek minden pozitív vallást, közönséges hazugságokkal becsületében gázoltak úgy egyeseknek, mint társulatoknak, tudva azt, hogy a büntető igazság, a törvények sújtó keze a vad Szibériára egyhamar ki nem hat. S ezen cikkel

kapcsolatban a legradikálisabb materialista-monizmus számára toboroztak híveket.

Ha figyelembe vesszük azon körülményt, hogy a tábor igen tekintélyes része zsidókból, továbbá középiskolát is alig végzett fiatal önkéntesekből állott, s hogy a háború előtti időkben a magyar középosztály bűnös nemtörődömségből a természettudományokkal s a szociális tanokkal vajmi keveset törődött, — híveik száma napról-napra nőtt.

Szándékosan említem külön a zsidókat. A zsidóságban fajuk karakterisztikus alaptermészetét, mely az összes sémita fajok közül éppen Izrael-népében volt legjobban kifejlődve, — a mindenkoron meglevő bármilyen természetű társadalmi berendezkedések alattomos s bizonyos rendszerrel való szétzüllesztését, — a 2000 éves elnyomatás nemhogy csökkentette volna, hanem művészi tökélyre emelte. S ezen alaptermészet okozta Krisztus előtti időben önbukásukat, s ezen alapter-

mészét szolgáltatja túlnyomó számban ma is a legszélsőségesebb irányzatoknak vezető elemeit.

Tagadhatatlan, hogy az általános emberi műveltség úttörői és művelői között találkozunk zseniális zsidó származású tudósokkal, hiszen természetes is, hogy hosszú és századokon keresztül való megvettetés és elnyomatás isszonyu kínjai kiváltják e fajból is az igazgyöngyöket, de minden vitát kizáró igazság az is, hogy a Krisztusi eszmék szerint megalapozott keresztény társadalmak sa keresztény morál legnagyobb és legelszántabb ellenségeit is a zsidóság egocentrikus világnézetében született egyének szolgáltatták és szolgáltatják.

S a zsidó faj psychéjével tisztában vannak a faj psychologistái is, kik legjobban belelátanak önönmagukba s éppen ez az oka, hogy magában a zsidóságban találhatók a cionizmus legelszántabb ellenzői, hiszen tudják, hogy e faji tulajdonságokkal, az ő moráljukkal más fajok között élni igen,

de önálló s hosszú életű államot alkotni nem lehet.

Ez tény, ez igazság, melyet ma már holmi újságírói rabulistikával, durva támadásokkal vagy nyílt megfélemlítésekkel a nagyközönség tudatából kiküszöbölni nem lehet.

S ez volt az oka annak is, hogy a távol idegenben, európai Oroszországban úgy, mint a messze Szibériában a zsidó hadifoglyok nagy részének viselkedése, a többi foglyok sympathiáját legkevésbé sem váltották ki. Még azok az úgynevezett „liberális” jó urak is, kik sokszor csak azért liberálisok, hogy önmaguk előtt tetszelegjenek s kik gyakran a legéletbevágóbb igazságok fölött a legnaivabb módon, de a legelőkelőbb gesztussal elsiklanak csak azért, hogy valamiképpen ultramontanoknak, klerikálisoknak ne tartassanak, mely jelszók a modern sajtó szemében nem éppen a leghízelgőbbek s a szégyenteljes maradiságot jelképezők, még ezen „liberálisok” is kevés kivétellel belátták azt, hogy a zsidóság hatalmas

hányada meg akar és meg tud alkudni a változott viszonyokkal, jött légyen az bárhonnan is, még akkor is, ha az útjában az igazság legdurvább félrerugásával a legszentebb érzelmeket vérig sértette.

S midőn a nagy Oroszországban a bomlás megkezdődött, a bolsevikiek eszméjét leghamarább tették magukévá s az agitátorok szerepét is ők vállalták magukra és sok-sok ezer fogolytársuknak romlását evvel tetemesen elősegítették.

Ezért említettem fel, hogy táborunk nagy része zsidókból állott, kik a fent említett folyóirat rothasztó hatású cikkeit kész örömmel fogadták, sőt magukat azokkal azonosították. Az igazság kedvéért meg kell említenem, hogy akadtak közöttük is többen, kik méltatlankodásuknak adtak kifejezést, azonban csak akkor, midőn a kíméletlen támadások az ő vallásukat is érték.

A helyzet táborunkban már annyira fajult, hogy az egyes barakkokban Isten nevét sem lehetett büntetlenül

kiejteni. Az érettebb, komolyabb elemek pedig nemhogy összefogtak volna s egy másik folyóirattal kellő értékére szállították volna le az aljas támadásokat, mint bunkóval főbeütöttek kábultan sopánkodtak.

Midőn azonban a teljes orosz felfordulás már nagyon közeledett s a helyzet túl veszedelmessé kezdett válni, elhatároztam, hogy mindent kockára téve saját magam indítom meg az ellentámadásokat. Kellő számú forrásmunkák hiányában, három hónapi nehéz munka után kiadtam a „Küzdelemben megjelent „Kultusz és kultúra” című tanulmányra válaszat „Egocentrikus és keresztény világnézet” címen. — Majd ezt követte egy második „Atheizmus, monizmus vagy theizmus” címmel. S fáradtságomnak meg volt az öröme, eredménye. Munkások és földművesek, tanítók, tanárok és hivatalnokok jöttek megköszönni azt, hogy visszaadtam „Én”-jüket, illetve megvédtem hitüket.

Az első orosz forradalom érezte

hatását táborunkban is. A vasfegyelem mintegy varázsütésre meglazult mindkét részen. Kezdtünk mi is „tovaris”-ok lenni. Táborparancsnokunkat Nikiforoff orosz alezredest egy katona a laktanyában fejszével gyilkolja meg. A bűnös még ugyan megkapja büntetését s főbelövik, de egy hónap múlva a gyilkost hősként ünnepelek s Nikiforoff tetemét sírjából kiássák, meggyalázzák, megcsonkítják.

Közöttünk is kezdenek újból kiemelkedni a lelkiismeretlen, zavarosban halászok. Egyesek nyíltan dicsőítik a forradalmat, melyhez nekünk semmi közünk s megkezdődik a féktelen agitáció. S midőn európai Oroszországban Lenin vezetésével a bolsevisták kerültek fölül s az alkotmányozó nemzetgyűlést — mivel erős kisebbségben voltak — szétrobbantották s e vakmerő csínnyel magukhoz ragadták a hatalmat, a szakadás közöttünk is beállt. Leninek e tette után egy hét leforgása alatt az óriási birodalom csaknem minden falujában megalakították a tanácsrendszert

és evvel együtt a legteljesebb anarchiát. Mert Lenin bolsevizmusa nem más, mint egy örült fantazmagóriája s végrehajtó közege egy százmilliós nép összsalakja. Fantazmagória, mert hamisan fogja fel úgy az emberi életet, mint a jellemet és a természetet s az egyénről a legkézzelfoghatóbb képzelenségeket teszi fel s másfelől a munkát pusztá hajlamtól és kedvtől teszi függővé s ezáltal a legesztelenebb önkénynek, a legveszélyesebb felületességnek nyitnak tág kaput.

Lenin bolsevizmusa túlteszi magát az adott és létező viszonyokon s ugyanazon fizikai és szellemi erőket, ugyanazon elemeket és közegeket vesz fel mindenütt és minden téren s azon hitben ringatja magát, mintha a való élet magát az ő elméletéhez alkalmazhatná, mintha a műveltség, a közgazdaság, a morál, szóval az ember egész világában igazi sikert és eredményt kényszerrel, vak terrorral, esetleg elemésen kigondolt lelketlen mechanizmussal lehetne amúgy könnyedén elő-

idézni. Evvel pedig csak az államnak minden polgára lelketlen rabszolgává s az új államszervező népbiztosok játékszerévé aljasul.

Az élet sebein agyrémmel segíteni nem lehet!!

S Lenint, a világtörténelem ezen legvéresebb fantomját a maga túlzott egyéni hiúsága s betegesen feltüzelt fantáziája oly következtetésekre ragadja, melyeknél minden józan ész működése lehetetlenné válik, s amelyekkel minden eddig fennállott pozitív és történetileg igazolt állapotot könnyen félre-, rughat, s oly rendeletekkel kormányoz, mely minden emberi észtörvénnyel és magával az emberi természettel ellentétben áll. Mert a bolsevizmus csakis a legörjögőbb rombolásban, a tömeggyilkolásban erős és hatalmas, s nincs más eredménye, mint a legborzasztóbb rabszolgaság!!

Azonban az örök emberi természet zöldasztal mellett, terhelt aggyal kigondolt teoriákkal megtagadni nem lehet. S aki azt mégis megkísérti, az

önmagába oltja be a halál csiráját. S erős a hitem, hogy a világháború borzalmaitól mélységes és rossz álomba merült nemzetek csakhamar felocsúdnak bódultságukból, mert lehetetlen, hogy rendszeresen és önként fogadjanak el olyan tévedést, mely szintoly természetellenes, mint rettenetes. — Lássuk azonban, hogy ezen új uralom, a proletárdiktatúra miképen érezttette hatását a hadifoglyok százezzeire.

Számtalan esetben olvashatta mindenki azt a szomorú valóságot, hogy hadifoglyok, s különösen magyarok sok sok ezerén állottak be Lenin bolsevizmusának szolgálatába. Szomorúnak jelzem ezen eseményt egyrészt azért, mert a magyar nevet hírhedtté tették szerte a *világon*. Bolyongásaimban sok országot bejártam és személyesen meggyőződtem, hogy a japán munkás, a kínai kuli, a maláj, hindu intelligens osztály, az arab, a singaléz stb. nátió bizonyos borzalommal ejti ki a „madzsari” nevet. A világ minden részében tudomással bírnak azon rém-

teltekről, miket a magyar vörös terror csapatok vittek végbe Oroszországban. Másrészt pedig azért szomorú ezen esemény, mert igen sok máskülönbén derék magyar pusztult el, idegen érdekek szolgálatában.

A bolsevizmus szolgálatába szegődött hadifoglyokat három kategóriába lehet sorozni.

Az első és legkisebb csoportban vannak az idealisták, kik tényleg szent meggyőződéssel hitték, hogy a bolsevista tanok vannak hivatva a világot újból megváltani. Ezek azonban amilyen kevesen voltak, éppen olyan hamar csalódtak hitükben, bár a mindeket felülmúló terror megmásíthatatlan erővel láncolta őket legtöbb esetben tragikus sorsukhoz. A budapesti anarchista Migray öccse, egy született művész lélek, gnostikus elveinek köszönheti, hogy magával ragadta az ár s bár nagyon gyorsan belátta tévedését, sorsának már nem volt többé irányítója s a misovajai harcokban kézi-gránáttól pusztult el. A szintén tehet-

séges Perreyt, Migray alteregoját Csitában koncolták fel.

A második kategóriába tartoznak azok a gyöngelőlkűek, kiket a féktelen agitáció zavart meg és tett szerencsétlenné. Az éveken keresztül hihetetlenül meggyötört, lelkét vesztett hadifoglyok egyrésze könnyen kapott az alkalmon, mikor teljes szabadságot, pénzt, hatalmat és szabad szerelmet ígértek. lépten-nyomon. Hiszen az úgynevezett intelligens egyének is engedtek a kísértéseknek, mit várhattunk akkor a szegény munkásoktól és földművesektől, kik legtöbbnyire disztíngválni sem képesek s fegyverrel kezében adhatta vissza azt a sok elszenvedett keserűséget az ellenségnek — saját hazájában. Hát nem volt csábító gondolat sokak előtt, a kancsukás kozákokat ütni saját fegyverével?! S ez a csoport tette hírhedtté a magyar nevet! Mert dacára mindenféle internacionalizmusnak, büszkén hirdették lépten-nyomon, hogy ők magyarok. Ezek szolgáltatták Trockieknak legjobb terror csapatjait.

A harmadik csoportba tartoznak azon szerencsétlenek, kiket mindenféle presszióval, éheztetéssel, kínzásokkal kényszerítettek a vörös hadseregbe való belépésre.

Csak egy esetet említek.

A Murmann-vasutak egyik szakaszának építésénél sok ezer munkásból csak pár százan maradtak meg, kiket 1918. év elején az omszki táborba vittek vissza. Az állomáson már vörös agitátorok várták a transzportot s felszólították őket a vörös hadseregbe való belépésre. Azok mitsem akartak erről tudni, de a pökhendi komisszárok kijelentették mosolyogva, hogy ők tudnak olyan eszközt alkalmazni, mely megtöri őket. S ettől kezdve az orosz fogolytelep parancsnokság semmiféle élelmet ki nem utalt a tábornak. Dolgozni nem engedték őket, koldulni sem lehetett, mivel a kancsukás bitangok már lestek őket. S egy hét múlva közösen elhatározták, hogy inkább teljesítik a feltételeket mintsem éhen pusztuljanak el. Beléptek mindnyájan

a vörös szervezetbe, megalakították belőlük az omszki ochtrjádót s azután sok-sok ezer versznyi területen övék volt minden vagyon, minden nő és rettegésben tartották fél Szibériát.

És hogy milyen öntudatos proletárok voltak a vörös katonák, bizonyítja a sok közül a következő eset: Egy jóképű magyar anarchista lovast, mert ilyen különítmények is voltak, megállítok s beszédbe elegyedek vele. Büszkén meséli hőstetteit. Miként hányta kardélre a muszka gyermekeket, „mert ki kell azt kérem irtani, hogy magja se maradjon”. Hogyan ásták be nyakig földbe a becsületüket védő orosz hajadonokat, s fejüket bekenték mézzel hogy haláluk kínosabb legyen. A sok dicsekvés után kértem tőle, hogy magyarázza meg nékem, hogy mi is az az anarchizmus, amelynek oly testől-lelkestől híve? Megrökönyödve néz reám, majd kiböki: „Anarchizmus? Nohát meg van! Naponta kimegyek hat órát portyázni, aki nem hajol szavamnak azt levágom, enyém minden

leány és vagyon, s van naponta 40 rubelem. Ez az anarchizmus, elvtárs!” Hogyan jellemezte Bakunin az anarchizmust? „A nép hamisítatlanság ösztönein alapuló teljes kormánytalanság.” Körülbelül tehát igaza volt az anarchista elvtársnak!

Közben lágerünkben is megkezdődött a féktelen agitáció. Gyűlés gyűlést követett, de dacára az előzetes bujtogatásoknak a közel 5000 hadifogoly közül hónapok leforgása alatt csak mintegy 200-an hódoltak be a pricseszadrágos, revolveres, kancsukás Lenin vigéceknek.

Táborunk határozatilag kimondotta, hogy egyáltalában nem hajlandó az orosz belügyekbe beleavatkozni. Próbáltak bennünket is kiéheztetni, de egy a lehetőség szerint szervezett tömeggel állottak szemben. Retorzióként szabadságunkat a minimumra redukálták, s míg mi a tevéfelfejelesen meg a faggyú nélküli káson tengettük életünket, addig a vörös véreink kantinejében ládaszámra fogyott a sör, s míg

ők méter hosszú hófehér mákos tésztával etették lovaikat, addig kórházunk részére egy darab fehér kenyeret sem adtak ki.

Naponta óriási tivornyákat rendeztek hölgyeikkel, mert minden szakasznak meg volt a maga 10—15 nője. Közben a környéken raboltak és gyújtogattak. A félvad burját és az orosz muzsik már rég visszasírta az atyuskát.

De borura derű!

A cseh különítmények elindultak Pensa felől Wladvostok felé, s egy időben a Chabarovskban levők szintén támadólag léptek fel a bolsevikiek ellen. A dolog historikuma a következő. Amint a tanácskormány uralomra jutott, az orosz hadsereg még tartotta a különböző frontokat, de a Moszkvából irányított állandó agitáció annyira szétzüllesztette a még milliós sereget, hogy az rövid időn belül aktióképtelenné vált. A nyugati fronton küzdő csehszlovák légiók, kik tovább nyugatfelé menve övéikkel az összeköttetést nem remél-

hették, a front szétzüllése után keletfelé vonultak, hogy Wladivostokon keresztül hajón tegyék meg hazafelé vezető útjukat. Az első idők zavaros állapotai között sikerült is egy pár essalonnak minden kellemetlenség nélkül kitűzött célját elérni. Később azonban, midőn Leninek látták, hogy a cseh druzsinák nem hajlandók az új tanácskormányt támogatni, hanem ellenkezőleg azok továbbra is az ántánt céljait szolgálják, — jobb szívvel látták volna az egész társaságot a távol keleten. Hajlandók is voltak az egyes transportokat keresztül engedni, — de fegyver nélkül. Egyes essalonokat sikerült is jól-rosszul lefegyverezni, de a legnagyobb rész Pensa környékén gyülekezett, kik el. is indultak, hogy fegyverrel kezükben nyissanak utat maguknak Szibéria felé. Ugyanabban az időben a már keletre jutott essalonok támadólag léptek fel a bolsevikiek ellen, s úgy Chaborovskban, mint Wladivostokban is megkezdődött az offenzíva. A Pensa felől jövő cseh-szlovák különítmények

csak elszórtan és kisebb csapatokkal állottak szemben, s így rohamosan haladtak előre. Szibériában tehát mindjobban szűkült a gyűrű, s rövid pár hét leforgása alatt Gajda essalonjai már Irkuczkot uralták.

Ugyanebben az időben történt, hogy az omski ochtrjád hírhedt csapata Semenoff hetman kozákjaival való összetűzésben majdnem felére olvadt le. Ezen magyar-vörös különítmény orosz parancsnoka Lavroff nagy merészen kiadta az ukázt, hogy az osztagot a beresovkai tábor hadifoglyaiból kell kiegészíteni.

Egy reggel, 6 óra tájban minden egyes barakot megszálltak a magyar-vörösök, míg kint gépfegyvereket állítottak fel, mert hírül vették előző napi határozatunkat, hogy egy esetleges sorozás alkalmával, az erőszaknak sem engedünk. Azzal az ürüggyel hajtottak mindenkit podgyászával az állomásra, hogy ürítik a tábort, mert a csehek már Irkuczkot is elhagyták. Akik nem akartak hitelt adni szavaiknak, azokat

puskatussal és kancsukával kényszerítették az engedelmességre. Az egész tábor az állomás előtti térségen gyűlt egybe, s a barakokban csakis az invadusok maradhattak vissza. A tömeg körül 15 — 20 gépfegyver volt felállítva. Forbáth alparancsnok megkezdte a sorozást, s mintegy 1000 fogoly társunkat azonnal bevagoníroztak. A kocsikat leólmózták, s még az nap este elindították őket Irkuczk irányába. A kultuki állások előtt a bolsevik főhadiszálláson örömujjongva fogadták az újonczokat, kik közül kettőt, — mivel a világot megváltó Internacionálét nem akarták levett kalappal elénekelni, — rögtön főbelöttek. Más négyszázat pedig, kik a gépfegyverek daczára sem akartak fegyvert fogni, visszahajtották a vasúti kocsikba, s azonnal ismeretlen helyre szállították. A többiek pedig a Bajkál-tó déli részén elterülő őserdőkben, a mérges legyek milliói között, mint munkások ásták a védelmi állásokat. Siralmas helyzetük azonban csak pár napig tartott, mivel a csehek Gajda

vezetésével, ki később a Kolcsák-féle hadsereg főparancsnoka volt, s kinek 1919. év deczemberében Wladivostokban az általa szervezett, de rosszul sikerült puccs után amerikai hajóval kellett elmenekülnie, — a Bajkál-tón átkelve a bolsevik főerőt bekerítették, — s nekik legnagyobbreszt sikerült az általános zűrzavarban a táborba visszaszökдösni. Ezután a vörösvilág Szibériában már csak rövid pár hétig tartott.

(15 sort a cenzúra törölt.)

(1 oldalt a cenzúra töröli.)

(20 sort a cenzúra törölt.)

Helyzetünk tehát napról-napra rosszabodott, mely csaknem az örületbe kergetett mindnyájunkat.

S akkor egy napsugár bújt ki a vészes, komor felhők mögül. Egy kedves kis epizód frissítette fel pár napra lelkünket.

Egy troika áll meg a medikus barakk előtt. A kis tatár lovakon meglátszik a több száz versznyi út. Öreg, ősz muzsik száll le s a legelső fogolytól kérdezi oroszul, hogy vannak-e itt magyarok? Csakhamar kíváncsi tömeg állja körül s midőn meghallja a magyar szót, kezét összekulcsolva áhítattal, könnyes szemekkel néz az ég felé. Kérdezősködéseinkre a megindulástól alig tud szóhoz jutni. Tört magyarsággal megmondja nevét. 1848-ban huszár volt s bölcsőjét a Nyírségen ringatták. Örjáraton fogták el a kozákok a szőke Tisza füzeseiben. Mintegy 60-ad magával hajtották a messze idegenbe. Két évig gyalogoltak meglánczolt kezekkel, míg elérkeztek egy nagy víz mellé. Ott kunyhókat építettek s hosszú évek múltán asszony is került a házhoz. Azóta halászatból éldegéltek. A napokban vetődött feléjük egy bujdosó fogoly, attól hallotta, hogy ismét kerültek erre a tájra magyarok. S mivel bajtársai mind kidőlték mellőle, ő mint utolsó akart be-

szélni még egyszer testvéreivel. Beszélni régmúlt dicsőségről, a messze délibábos rónákról. Kérdezte, vajjon Kossuth apánk-e még mindég a király, s hogy nagy lett-e az ország fővárosa Debrecen?! Kedves naivságban szeretünk volna össze-vissza csókolni azt az összeasszott, sárga arczot, melyre az ősi típust mintha jobban reá lehelte volna a Gobi sivatag fölött levő ősi hazának a közelsége s melyről állandóan peregtek le a meghatottság és öröm könnyei. Négy fia volt és 16 unokája: A fiúk mind elhaltak, az unokák pedig évekkel ezelőtt elmentek az atyuska parancsára. Kozákok voltak valamennyien. Még egy sem jött haza. Elmentek harcolni a burkusok ellen. Szegény öreg csak tőlünk tudta meg, hogy azon föld ellen küzdenek a kozák unokák, melyért a magyar huszár nagyapa suhogtatta kardját a kozákok hátán.

Megígérte, hogy visszajön még egyszer s engedélyt szerez, hogy magával vihessen egy-két testvért a szüntelen

hullámzó szent Bajkál partjára, kik megosszák vele a napi munkát, míg az unokák vissza nem jönnek . . .

Elment, vissza sem jött többé! A napsugár elbujt visszavonhatatlanul a vészes felhők mögé! Öreg szíve talán nem tudta elviselni az örömet s elment egy jobb hazába, hol Csaba vitéz fogadja a sokat szenvedett ősz vitézt?! Avagy talán a vad burját pusztákon magyar vörös lovas vágta le pénzt sejtven nála?! Ki tudja??

Végre megjött az új szibériai kormány parancsa, mely szerint a hadifoglyok mind a távol keletre összpontosítandók. Az invalidusokat először a tábortól mintegy 16 km.-re eső werchnendinski vasúti parkba vitték „üdülni”, hogy a hosszú útra erőhöz kapjanak. S ott betettek 1200 embert egy barakkba, amelynek 20 cm-es ablakai voltak s üdülés helyett revolverekkel kényszerítették bennünket, hogy sok vaggont rakjunk meg ócska vasúti szerelvényekkel, sínekkel. S két heti keserves munka után, melyben

több halottunk és sebesültünk volt, végre elindítottak Wladivostok felé. Vonatunk két ízben, először a Chingan hegység rengetegeiben, másodszor pedig Thithigar környékén ketté szakadt s csak az oroszoknál közmondássá vált fogoly-szerencse mentette meg életünket. Két heti vergődésünket csakis a Mandzsúrián keresztül haladó utunk szépsége s a nyert tapasztalatok enyhítették. Mandschuria, Chailar, Tsi-tsikhar és kelet Parisának Charbinnak érdekes szépségeit elfeledni sohasem lehet. Vonatunk áthalad Podgranic-naján és végre megérkezünk Nikolsk-Ussuriskba, hol kiszállottunk. A vasútnál egy kozák osztag várt bennünket, kik minden ok nélkül a négyes sorokban felállított foglyokra vetették magukat s kardjaikkal, kancsukáikkal agyba-főbe vertek mindenkit. Öreg urak, ezredesek, őrnagyok súlyos sebesülést szenvedtek. S midőn erélyes panaszunkra a nemzetközi bizottság kiszállt a nikolski táborba, a vizsgálatot avval fejezték be, hogy ők tehetetle-

nek s a kozákokat felelőtlen elemek ültették fel azt híresztelvén rólunk, hogy bolsevikiek vagyunk. S ebben a fogolytáborban éltük át fogolyidőnk legkeservesebb részét. Élelmet ki nem utaltak részünkre, kenyeret hetenkint egyszer-kétszer kaptunk s ha havonta a japán kezelés alatt álló hadifogolytársaink nem segítették volna a tábort, akkor az az éhhalálnak lett volna kitéve. 1919. év karácsonyán leégett egy barakkunk s mintegy 300 fogoly egy szál alsóruhában didergett 30 fokban hidegben. S ezen szerencsétleneknek a wladivostoki telet amerikai vöröskereszt raktárak egy, mondd egy pokróczot utaltak ki. 300 embernek egy pokróczot! S a francia konzul kijelentette, hogyha elpusztulnak a kárvallottak, legalább nem kell hazaszállításukról gondoskodni!! S bizony nagyon sokan nem jönnek haza! A chabarovski kórháznak minden héten meg volt a maga 2—3 elmebeteg foglya. S ki tudja nem-e azok jártak szerencséjében, kik Szibéria végtelen síkjain alusszák örök álmaikat! Kitudja??!

Mivel a táborban való élet már tűrhetetlen volt, tisztek és legénység, öregek és fiatalok, minden elképzelhető munkára jelentkeztek. S az egyik őrnagy kozák lovat tisztít, a másik utcát seper; az egyik kösznet fejt, a másik hajórakodó munkás. Magam szakács lettem s napi 12 órai munkával 250 orosz tiszt igényét elégítettem ki.

A nikolsk-ussurski táborban a legkifejlettebb ipar a cigaretta-gyártás volt s Wiadivostok környékének cigaretta szükségletét onnan fedezték. Természetesen a jövedelem 30%-át Lukjanoff táborparancsnoknak kellett beszolgáltatni, mert csak ilyen feltétel mellett adott rá engedélyt s így Lukjanoff orosz ezredes táborparancsnok havonta több százezer rubelt vágott zsebre. Különben is orosz részről a foglyok kizsákmányolása már elérte netovábbját. A foglyok címére érkezett pénzek nagy részét eltulajdonították, sőt megtörtént, hogy a foglyotábor élelmezésére felvett 250.000 rubelt az orosz pénztárnok egy éjszaka kár-

tyázta el Wladivostok egyik hírhedt játékbarlangjában. Sőt, hogy teljes legyen a kép, egy több vagonból álló szeretetadomány, melyet kozák őrség kísért, egy 80 kilométeres szakaszon, szőrényszálán eltűnt. Köteteket lehetne írni azon jellegzetes panamákról, mely oly igen közélről érintett mindnyájunkat!

Főntebb említettem, hogy a csehszlovák különítmények ügyes operációi, továbbá Semenoff kozák hetman lovashadosztályai s a jelentékenyen felszaporodott fehérgárda úgy-ahogy megtisztították Szibériát a kommunista csapatoktól, a vasútvonalat birtokba vették s megalakult az omszki kormány, élén Kolcsak admirálissal, a volt cári hadsereg egyik legképzettebb tisztjével, ki az egyesült seregek főparancsnokságával Gajda volt osztrák-magyar vezérkari tisztet, a csehszlovák légiók parancsnokát bízta meg. Kolcsakot az ántánt is segítette tisztogató munkájában, bár úgy az amerikaiaknak, valamint a japánoknak is meg-

voltak a maguk külön céljaik s mielőtt csapatokat bocsájtottak a szibériai kormány rendelkezésére, az nem csupán a rend helyreállításának érdekében történt.

Az omszki kormányt az ántánt elismerte Oroszország hivatalos kormányának s segítség czímén nemzetközi csapatok szállották meg Kelet-Szibériát egészen Irkuckig. A japánok több hadosztályt vitettek Szibériába, míg Amerika szintén tekintélyes számú emberrel iparkodott a japánok működését ellensúlyozni. A japánok szállották meg a Wladivostokból Mandsurián át vezető vasutvonalat egészen Irkuckig, majd a Wladivostok-Chabarovsk között levőt is, míg az amerikaiak a Wladivostoktól a szucsányi kőszénbányákhoz vezető vonalat s a japánok által átvett vonal egyes szakaszain teljesítettek szolgálatot.

A japánok az oroszok belügyeibe nem igen avatkoztak bele, de ez az amerikaiakról éppen nem állítható, amit egy-két esettel akarok meg világítani.

Az ellenforradalmár csapatok amint már említettem birtokukba vették a vasutvonalakat, de ez legkevesébbé sem jelentette azt hogy a távol kelet teljeseen megtisztult a rabló bolsevista elemektől. Ezen az óriási területen, az egymástól több száz versznyire szét-szórt falvakban továbbra is megmaradt a tanácsrendszer, sőt mint pld. a szucsányi körzetben dolgozó 30.000 bányamunkás külön vörös köztársaságot alkotott. Sok helyen csakis a vasútvonaltól 50—60 versznyire eső falvak lakosai állandóan nyugtalanították az orosz helyőrségek csapatait. Magam is több ízben keresztül éltem egy-egy ilyen borzalmas éjszakai rajtaütést.

S a vörös bandák tevékenysége leginkább ott mutatkozott, hol amerikai csapatokra volt bízva a rend fenntartása. Megtörtént, hogy míg az alig 3—4 versznyire levő szomszéd községben élet-halál harcot vívtak az orosz különítmények a partizánokkal, addig a kényelmes kőbarakkokban lakó

amerikai tisztek lakásuktól pár lépésre öles hasábokból rakott máglya tűzénél mulatoztak, s így élvezték a „tábor-tüzet.”

Amerika ugyanis rendkívül féltékeny volt Japán terjeszkedésére, s ahol csak tudott ártott is annak, daczára hogy ezzel az ántánt által elismert és támogatott Kolcsák rezsim alatt is vágták a fát.

Amerika viselkedésére három kicsiny, de jellemző esetet említek meg.

Mikor a wladivostoki orosz sajtó szóvátette az amerikaiaknak a szucsányi körletben való viselkedését, az ottani amerikai csapatok főparancsnoka egyszerűen kijelentette, hogy előtte éppen olyan elnök Kolcsák, mint a szucsányi köszénbánya munkások elnöke illetve népbiztosa.

A második eset! Wladivostoktól nem messze, a skotovói öböl mellett fekvő orosz garnizont mintegy 3000 vörös megtámadta, s a tiszteket úgymint a legénységet csaknem kivétel nélkül felkonczolta. A wladivostoki

„Morskoe ucsiliscse” növendékeit, mintegy 300 főből álló 18—22 éves gárdatengerész növendéket küldött ki a kerületi parancsnok büntető expedícióképen.

A gyerekek a vörösök erős tüzelése dacára partraszállottak, magukkal vivén két agyújokat, s eredményesen vették fel a harcot az ellenséggel. De azok időközben erősítést kaptak, s a kis csapatot bekerítették. — Az amerikai csapatok, melyek szintén a helyszínén voltak, nem avatkoztak bele a harcz kimenetelébe, sőt midőn a már bekerített kis csapat rajónjukon akart visszavonulni a tengerpartra, azok azt minden indokolás nélkül egyszerűen megtagadták, s így kénytelenek voltak a túlnyomó ellenségnek rohanni. Az átörés sikerült, de a kis csapat erősen megtizedelve juthatott csak vissza hajóján Wladivostokba. Az amerikaiak magatartására vonatkozólag szintén megindították az eljárást, de természetesen eredményre nem vezetett.

A harmadik eset. Az elfogott bol-

sevikiek csaknem kivétel nélkül mind vadonat új amerikai fegyverekkel és muníczióval voltak ellátva!

Az nyílt titok volt, hogy Amerika Japán ellen táplált féltékenységből kifolyólag, a távol kelet kérdésében nem teljesítette fegyvertársaival szemben elvállalt kötelezettségét.

Viszont igaz, hogy Japán rendkívül nagy áldozatokat hozott a bolsevikiek ellen, de azt sem önzetlenül tette, mert mint a jelen helyzet mutatja, csakis saját maga érdekében járt el, illetve csakis a most már általa okkupált területeket tisztította meg.

S míg ezen kisebb nagyobb episódok a távol keleten játszódtak le, az alatt Gajda főparancsnok Ekaterinburgnál és Permnél a vörösökkel vívott több napos csatát elvesztette, s evvel a Kolcsák rezsim sorsa is megpecsételtetett.

(5 sort a cenzúra törölt.)

(10 sort a cenzúra törölt.)

A Kolcsák rezsimé utolsó és leg-hívebb csapatja, a fiatal gárdatengerészek mintegy 300-an 1920. január hó 31 én hajnalban hagyták el az „Orel” nevű kisegítő czirkálón Wladivosztokot, mely hajónak voltam jómagam is — ismerős tiszték jóindulatából szívesen látott vendége. S 1920. január hó 31-én reggel 6 órakor Wladivosztok ismét vörös kézbe került.

III. FEJEZET.

Megmenekülés.

1920. év január hó 30-án óriási viharra ébredtünk. Valóságos tájfun ostromolta Wladivostok kopár szikláit. Háztetők, czégtáblák repültek szerte a levegőben s a teherhordó kulik, kiket kenyérkeresetük kényszerített ki az utcákra, még sárgábbra vált arcczal kapaszkodtak a házfalak kiugró részeibe s kínosan dugdosták czopfjaik végét övükbe, miket könnyörtelenül pattogatott a vihar a levegőben. Mintha a természet is kiakarta volna venni részét Wladivostok lakosságának háborgó kedélyéből. Csak a fiatal gárdatengerészek álltak apathikus arcczal farkasbőr bundáikba burkolva posztot a katonai hatóságok épületeinek kapuiban.

Közöttünk is lázas a hangulat.

Utczai harczokat, pogrommokat jósolnak. Minden üzlet zárva, csak az amerikai „Umca” helységeiben, a Svetlanskáján főzik a csaját és sütik a blinnit. Napközben több matróz látogat meg bennünket a Sobranjében, s biztatnak, hogy ne féljünk, ők csak az orosz tisztek fejébe verik be a szögeket, annyit ahány csillagja van. Öreg dvorniknénk is erősen beszszelve hajtogatja, hogy holnap már ő lesz a ház úrnője, s az ő vendégeinek készítem el az őzgerinczet.

Lázás várakozással telik el a nap. Este 11 óra tájban egy állig felfegyverzett tengerész felszólít bennünket, hogy menjünk fel az étterembe, hol Sirocky tengerész kapitány felkér bennünket, segítsünk nekik a hajóra való hurczolkodásban, mert az egész tenggrészstab az „prel” segédczirkálón próbál elmenekülni Wladivostokból.— Készséggel állunk rendelkezésére, s mivel a tenger partján laktunk, rövid félóra alatt munkánkat elvégeztük. Rá alig pár percczel tudatja velem fenti

kapitány, hogyha velük akarunk mené-
külni, szívesen látnak valamennyiünket.
Tizenketten voltunk. Ha sikerül kijutni
a russki-ostrovi szorosból, hol a fellá-
zadt ezredek ágyúkkal várják a hajót,
akkor az Japánba megy, tie ottan sor-
sunkra hagynak bennünket, mivel Ők
maguk sem ismerik a jövőt.

Meglepetésszerűen hat ránk az aján-
lat. Első pillanatban mindnyájan repülni
szeretnénk, s 10 perez alatt a legszük-
ségesebb dolgaink be vannak csoma-
golva. Azonban a biztos veszély tudata
csakhamar lelohasztja a kedélyeket, s
társaim legnagyobb részétői könnyes
szemekkel búcsúzó el. Hangulatomnak
megfelelt az idegizgató jövő, s mivel
tökéletesen mindegy akár Szibéria ho-
mokjában pihen az ember akár a tenger
fenekén nyugszik meg, futólépésben
rohantam a kikötőbe, s alig pár perez
múlva a kiállított őrszemek lánczolatán
keresztül jutva fent voltam az „Orel”
fedélzetén, s köpenyegemet magam
köré tekerve, egy lőszeres láda mögé
állva vártam a fejleményeket.

A hajón minden lámpa kioltva, s a legnagyobb csend. Csak a városon kívüli részről hallatszik egy egy puska-lövés, s a sötétséget csakis a japán, amerikai és franczia hadihajók villamos lámpái törik meg. Az indulás $\frac{1}{2}$ 1 órára van tervezve, hogy az éj leple alatt könnyebben juthassunk ki a felállított kelepczéből. Azonban óra, óra után pereg le, s mégsem indulunk. A rettenetes hideg szélről tagjaim csaknem megdermedtek. Rosanoff tábornokot, Wladivostok katonai parancsnokát várjuk még. S már derengeni kezd, mikor egy vontató hajó kerül elibénk, s a szűk jégcsatornán elindulunk — Rosanoff nélkül, ki mint később tudtam roeg egy japán csatahajóra menekült. Hajónk a csatornából kikerülve dübörögve töri a jeget maga előtt, s a félhomályban a fedélzeten feltünedeznek farkasprémbe burkolt alakok, kik szótlanul elfoglalják helyeiket a felállított gépfegyverek és ágyúk mellett. Senki sem szólít meg, bár többen gyanús szemmel méregetik az „austriki” köpenyegbe burkolt idegent.

Csakhamar feltűnik Russki-Ostrov szigete is, s feszülten várjuk az első gránátokat. Itt már a kikötő csaknem jégmentes, s hajónk gyorsabb tempóban szeli a hullámokat. S amint fürkészve kémleljük a sziget partjait, észrevevesszük a fellázadt ezredek ágyúit, melyek mind felénk vannak szegezve, s mellettük a vörös tüzérek bundáikba burkolózva nyugodtan alusszák valószínűleg nem vutkimentes álmaikat. Úgy látszik kifáradtak az egész éjjelen át tartó várakozásban, s reggelre elaludtak. Egyetlen puskalövés nélkül jutottunk ki a a nyílt tengerre.

Később Japánban hallottuk, hogy a február elsején, azaz másnap a Wiadvostokban megjelenő lapok részletesen közölték a borzalmas hírt, hogy az ellenforradalmár „Orel” hajót hogyan lötték ronccsá a bolsevista tüzérek, s hogy minden egyes rajtalevőt a tengerbe fullasztottak. Visszamaradt társaim valószínűleg sajnálattal emlékeztek meg rólam, de titkon örülhettek, hogy rettenetes sorsomban nem osztoztak. S

csak hetek múltán tudta meg a nagyközönség a valót, mikor is a moszkvai tanácskormány az „Orel” hajót az összes rajtalevőkkel együtt a haza és a világforradalom ellenségének nyilvánította. Hajónkon rajta volt a régi cári haditengerészet elittje, 4 admirális, 2 tábornok s a többi között egy Galiczin herceg is.

Mivel az „Orel”-en tesszük meg sok ezer mértfoldes utunkat, meg is kell avval kissé ismerkednünk. Tartalma 3540 tonna, német gyártmány, a háborúban mint kisegítő cirkáló szolgált s a háború előtt Nagasaki, Sanghai és Wladivosztojk közötti személy- és áruforgalmat bonyolította le három más ikerhajóval, melyek közül az egyik a Sachalin sziget mellett aknán pusztult el, s a másik Nagaszakitól mintegy 150 tengeri mértföldre tájfunban ment tönkre. Rendes körülmények között óránként 12 mértfoldes utat tesz meg. Gépei elsőrangúak, de oldalán és orrán méteres lyuk tátong, s szivattyúi mind hasznavehetetlenek. S ilyen beteg álla-

pótban tette meg hajónk az utat Japán különböző kikötőibe, onnan Honkongba, Kokinkinábag, s csak Singaporeban került dokkba, hol úgy ahogy kijavították.

De térjünk vissza kiindulási pontunkhoz. Amint a wladivostoki partok eltűntek, hajónk csakhamar megélénkült s a nap is melegebben mosolygott le a hontanokra. Előjöttek a kabinokból a hölgyek is gyermekeikkel s élénken tárgyalták szerencsés megmenekülésünket. Az általános jókedvtől felbátorodva elindultam én is felfedező utamra. Egy kis meleg, szélmentes zugot óhajtottam találni, hol kipihenhetném az átvirrasztott éj fáradalmait. Lementem a fedélközbe, hol egy hatalmas csomagon elaludtam. Vaksötét éj volt midőn felébredtem. Felakartam állani, de nem sikerült. Hajónk eszeveszetten táncolt. Nagynehezen feltántorogtam a fedélzetre, s egy kiálló vaskampóba kapaszkodva bámultam bele az éjszakába. Hatalmas hullámok csaptak fel és a hajó minden ízében remegett. Jónak

láttam visszatérni előbbi helyemre. A vihar körülbelül reggeli négy óráig tartott, s szinte hirtelen maradt abba. Amint hajnalodni kezdett, mindenki a fedélzetre tódult. Magam is velők tartottam, s fent gyönyörű, nem várt látvány tárult szemem elé. Alig pár mértföldre előttünk csodás bércek emelkedtek ki a tengerből. Japán partok voltak. Amerre a szem ellát, mindenütt erősen csipkézett, vagy hosszú süveg alakú hegycsúcsok, közben legömbölyített kúpok, mind zöldelő fákkal sűrűn borítva, tetején havas orommal. A partok mentén a kicsiny szigetek egész halmaza. A különös szép látvány valósággal extázisba ejti meggyötört lelkünket. S reám többszörösen hat a scenikus szépség, mert hiszen tegnapelőtt még a sivár, kietlen hó és jégmezők között voltam s ma elém tárul egy tündérvilág, az előtavasz minden bájával. Gyönyörködve az örök természet e fenséges szépségében, száz és száz szigetecske és kiálló sziklacsúcs között hajónk észrevétlenül fut be az

első japán kikötőbe Tsurugába, hol csaknem egy hónapig vesztegeltünk.

A kikötő hatósága szikratávíró útján már eleve tudósítva volt hajónk jöttéről, s a védgát előtt két kicsiny gőzös várt bennünket, az egyik a japán rendőrségé, a másik a pénzügyőröké. Csakhamar fent vannak hajónkon a teljesen fekete egyenruhába öltözött hatósági kiküldöttek, kiknek komor külsejét még fokozza az orrukon levő fekete védőszer, melyet fertőző betegségek ellen hordanak. Számon veszik a hajé névsorát, s kiadják a legszigorúbb parancsot, hogy amig Tokióból további utasítás nem érkezik, senkinek sem szabad a hajót elhagynia. S a hajóhídon két fegyveres helyezkedik el, a japán rendőr és egy orosz gárdatengerész.

Napok teltek el míg a tárgyalásokat lefolytatták, s csak azután engedték meg hajónknak a belső kikötőbe való befutást. E perctől fogva a hatóságok viselkedése teljesen megváltozott s egyben megengedték, hogy

partra szállhassunk. Alig vártam, hogy japán földre tehessem lábamat s megláthassam a titokteljes szépségekkel bíró felkelő nap országát. A szabadságot ki is használtam. E kikötőből kölcsönzött kerékpáron mintegy 50 kilométeres körzetben bebarangoltam az egész vidéket, majd hajónkkal megfordultam Nagaszaki, Modji, Kobe kikötőkben.

Míg Japánba eljutottam, nagyon sok földet bejártam, de bajosabb, szebb, kedvesebb, tarkább képet mint ottan, seholsem találtam. S ez a kép emlékezetemben egyetemes. Nem gondolok sohasem vissza külön külön a japán férfiakra vagy nőkre, a japán parkokra vagy templomokra, a gyönyörűen virágzó szilva és cseresznye meg narancserdőkre avagy a lótuszos tavakra, hanem Japán a maga egészében, minden kép a másikat kiegészítve, egy egyetemes képpé olvadva össze, teszi felejthetlenné előttem ott szerzett benyomásaimat.

Maga a japán nép, mint ilyen, sőt

maga a japán hadsereg az igazi, hatalmas őserő benyomását bennem nem keltette fel. Hiába szemléltem számtalan ágyú *ütegét*, hiába gyönyörködtem csatahajóiban, hiába néztem gyalogságuk hosszú oszlopait, imponált ugyan a maga fegyelmezett tömegeivel, de azt a mindenén keresztül kisugárzó, keresztül törő igazi energiát, mely az uralkodásra prédestinált népeket jellemzi én nem láttam meg bennök. Tagadhatatlan, hogy óriási alkotó erővel bírnak s a távol nyugat kultúráját bámulatos szívóssággal lesik el és használják azt, fel imperialisztikus céljaik megvalósításában, mindazonáltal az a félelmetes őserő, mit egyes írók, különösen az orosz-japán háború óta a japán népnek imputálnak, véleményem szerint fenn nem áll.

A japán férfi felette szorgalmas, alaptermészete pedig határozottan durva, s ami a legfőbb, fizikuma sokkal gyengébb, mint többi sárga fajrokonáé. Hasonlít oly gyenge fizikumú emberhez, kit a benne levő hatalmas, al-

kotni s mindenáron érvényesülni akaró erő megemészt, mielőtt még nagy tetteit véghezvihette volna.

Az általa eddig annektált területeken nem magasabb kultúrája által akar fölényt gyakorolni, hanem kíméletlen terrorral iparkodik az őket annyira gyűlölő fajrokonok felett uralkodni.

A kis Korea, mely Japánnak rendkívül fontos bázisa, különösen a nyugat felé való terjeszkedésében, borzalmasan nyög a japánok igája alatt. A koreai maga nem életre való nép, de azért azt sem tudja a maga céljainak meghódítani. A koreanak nincsen más fegyvere mint a bunkó és a kés, s a japán gépfegyverek, avagy a japán rendőrség drákói szigora sem tudja az állandó rendet fenntartani. Magam láttam azt a koreai tanítónőt, ki egy alkalommal az utcán, kezében kicsiny nemzeti színű zászlócskát vitt s kinek ezért egy japán rendőrtiszt mindkét kezét levágatta. E maroknyi néppel sem boldogul, hogyan gyakorolhatna a több százmilliós kínai-nép fölött hatal-

mat, mikor a kínai előtt a legutolsó állat a japán s kit az öklömnyi czopfos is csak majomnak nevez. Fizikuma határozottan gyenge. Sibériában harcok nélkül is ezer számra hullottak el, habár expedíciós hadseregük leginkább Japán északi részéből sorozott legénységből állott, hol pedig a búza csak elvétele terem s így a hideghez már hazulról hozzá lehettek szokva. * Fizikai gyöngeségüket pótolja ugyan a haláltmegvető bátorság, de csupán ezen bátorsággal hódítani és más népeket beolvasztani nem, legfeljebb csak meghalni lehet.

De míg a japán nép kifelé nem a legsimpatikusabb s energiája sem képes magába olvasztani, még fajrokonait sem s alaptermészetével csak gyűlöletet támaszt, addig otthonában, a maga csodás országában bámulatosan és rendkívül kedvesen hat a szemlélőre. Maguk között levetik álarcukat, avagy talán felveszik azt, mert ki tudja nem-e a kifelé való megnyilvánulásuk mutatja igazibb képüket.

A középosztály mindkét neménél a ruházat egyforma szabású kimonó, míg a napszámosok és földművelők, eltekintve a nagyobb forgalmú kikötőktől, meleg időben csak egy keskeny vászoncsíkot hordanak magukon, melyet a derekukon átkötve keresztülhúznak a combok között. Hideg vagy esős időben a sásból font ősi „itodátét” kanyarítják nyakuk köré, melyben úgy néznek ki, mintha egy ketté vágott és csak felül összefogott szalmazsupon dugná ki valaki a fejét. A férfiak kimonója komoly, szürke sávós, ellenben a nőké olyan, mint egy különféle színekben pompázó virágágy s bájosan kezelt legyezőjükkal egy tündérvilág pillangóihoz lehetne őket legjobban hasonlítani. Nem hiszem, hogy lenne még egy nemzet, mely jobban szeretné a természetet annak szépségeért, mint a japán. De nem is csoda, hiszen csaknem az egész éven át gyönyörködhetnek a virágokban pompázó fában s a királyi lótuszokkal borított tavakban.

A lakóházak építészeti berendezése

a legegyszerűbb. A földre van reá építve, minden fundamentum nélkül, s csaknem mindenik emeletes. Az egyes helyiségeket rendkívül vékony deszkafallal és jobbra balra széthúzható ajtókkal választják el. Nyári időben a deszkafalat kihúzzák és keskeny farácsozattal helyettesítik azt, s minden ház olyan, mint egy hatalmas kalitka. Az utcáról valósággal belátni a kis udvarba, meg a kertbe, mely legyen bármilyen kicsiny telve van fantasztikusan vágott lombfákkal, apró kicsiny tavakkal, vízesésekkel, s törpéknek való ügyesen szerkesztett bambushidakkal., Bútorzatuk nincsen, ellenben elengedhetetlen a sásból csodás finomsággal szőtt gyékény. Ülőhelyül párnákat használnak, (cipővel bejutni egy japán házba riem lehet.) Minden nagyobb házban meleg fürdő van, s ahol nincsen, ott helyettesíti a fürdőt a házak előtt levő mesterséges forrás vagy vízesés, melyben fényes nappal mind a két nembeli, ádámkosztümben mossa magát tisztára a járókelők szemeláttára. A nyilvános

fürdők csaknem mind közösek, mivel a mi szeméremérzetünk nincsen bennük kifejlődve.

A városoknak, sőt a legkisebb falunak is legféltettebb kincse a szent park, a tipikus templommal és kapuval, előtte a gong és mellette a vízzel telt medence. A vidék maga gyönyörű. A hegyeket mindenütt sűrű sötétzöld erdő fõdi, melyekben a százados kámfarfák, kriptomeriák, ciprusok és magnóliák között órák hosszat elsétálhatni a legrendezettebb utakon. Japán legjellegzetesebb fája a kriptoméria, mely az utakat csaknem mindenütt végig szegélyezik. Gyönyörű a vadvizek és mocsarak növényzete, s királynõje a lótusz, melyet azonban igazi hazájában Indiában is felkeresünk. Hegy, völgy, patak, tó, vízesés gyönyörű változatban sorakozik egymás mellé. S a szakadékokon, vízeséseken átvezető kicsiny bambusz hidak valóságos mesteri alkotások.

A Nap országának simboluma a Fudzsijama. A festményeken, a mûtár-

gyakori csaknem elmaradhatatlan az örök hótól borított kúp és a felkelő nap. S a Fudzsijama tényleg oly mesésen szép, mintha a legkiválóbb művészek ezrei évszázadokon rendezték volna be így a természetet. Tokióból kerékpáron mentem a szent hegy felé. Apró kis halmok telve a legbujább növényzettel. A lombok között soktornyú pagodák, jobbra a tenger fehéren villogó fodraival, s ezernyi apró sokszor egyetlen sziklából álló szigeteivel. A balra eső kisebb nagyobb tavakat a Fudzsijamából jövő különleges fényhatás feketévé varázsolja. A természet e játékát a Tsuruga alatti hegyek között is tapasztaltam. S közben a pompázó virágok között a sétálók tömege, mely között a nők és gyermekek élénk színű tarka ruházata egyenesen elragadó.

S amilyen megkapó Japán nappal, olyan mesés a városok esteli élete. A mesebeli kalitkák, a villamos körték és ívlámpák meg a lampionok tízezreitől csillognak. S e pazar fényben a saját-

ságosan kifestett nők és gyermekek tömege kimondhatatlan bájos. A tulajdonképeni élet a lámpák kigyúltával kezdődik. Varázsütésre megváltozik minden. A férfiak vidámabbak, a nők szeme bátrabban csillog. A sok cirkusz, mozi, színház, bűvészbódék és theaházak telve a leghálásabb publikummal. Színházak csakis a berendezésben érdekesek. Darabjaik legtöbbször az ősi lovagkorból valók. A nők éneke egyenesen kétségbeejtő, míg a férfiak grotesk mozdulatait csak vérbeli japán élvezheti. A theaházaknak komoly jellege van, hol a legudvariasabb társalgás van bevezetve. A theaházak egyáltalában nem hasonlíthatók össze a mi éjjeli kávéházainkkal. Az egybegyűlt fiatalság, mely a japán családi élet különös berendezkedése folytán úgy szólván csakis a theaházakra van utalva, a legkifogástalanabb udvariassággal viseltetik a gésák iránt. A fesztelenebb mulatás csakis a „joshivarák”-ban van megengedve. A kisebb városoknak is meg van a maga egy-

két utcája, melyeket mivel rendkívüli és eredeti látványossággal bírnak, amelyhez hasonló sehol másutt a világon nincsen meg — az európai férfiak és nők mindég felkeresnek.

összegezve a láttottakat, az eredeti modorban épült házak tömege, a templomok, a parkok, a különös ruházat, a virágok, a gummikerekes riksák, a cipő gyanánt használt fatalpak katto-gása annyira szokatlan, hogy felejtetlen látványt nyújtanak. Mindezekhez hozzáadva Japán scenikus szépségeit elmondhatjuk, hogy hasonlót sehol másutt a világon nem tapasztalhatunk. S az emlékek oly mély hatásúak, hogyha hosszú utunkon Cokin-Kínában, vagy Indiában véletlenül elibénk toppan egy-egy japán hölgy, mint kedves, régi ismerőst üdvözljük, s a legmelegebb örömmel tekintünk vissza bájos, csoszogó kis alakja után.

Hajónk Modji kikötőjében áll útra készen. A japán minisztertanács elhatározta, hogy tekintettel a szibériai állapotokra a vendéglátást felmondja.

Gépeinket, államköltségen úgy, ahogy kijavították, az ajándékba kapott 500 tonna szenet, pár száz láda konzervát és kétszersültet a japán rakodó munkások szemfényvesztő gyorsasággal behajózzák, hajópénztárunkban elhelyezik a kiutalt jeneket, s kíváncsian várom, hogy hová vet újra a sors szeszélye. Csúnya, ködös időben mondunk búcsút Japánnak. „Orel”-ünk szíve hatalmasan ver. Felhúzzák az utolsó mentőcsónakot, kürtszó hangzik, parancsszavak, felrepülnek a vasmacskák, a fiatal gardalisztek felkúsznak az árbocok köteleire, s zeneszó hangjai mellett intünk istenhozzádot, s gyorsan siklunk kifelé Modji kikötőjéből Modji és Simonoszeki partvidéke a legszebb Japánban, s kár, hogy a köd miatt nem gyönyörködhetünk ismét az apró, fantasztikus szigetek százain. Elhagyjuk Japánt, hogy soha többé ne lássuk viszont, s csak lelkünk fátyolán jelennek meg majd — hosszú évek múltán is a reminiscentiák képei, a Fudzsjáma örök hóval borított csúcsa, a

kryzantem tengerben fürdő kimonós gésa s a pazarfényű utcákon tovaszá-
guldó lampionos riksa, avagy a kriptó-
mériák őserdőiből kikandikáló pago-
dák csodás titkokat regélő tornyai.

Egyhangú, unalmas háromnap i út
után elhaladunk Csuzima szigete mel-
lett, hol a japánok haláltmegvető bá-
torsága, tíz egynéhány orosz hajóóri-
ást küldött a tengerfenekére, s ahol
alussza örökálmait Verescsagin, EZ oro-
szok szemefénye. Hajónk parancsnoki
hídján áll Kiticin nacsalnik, ki szintén
résztvett e tengeri ütközetben, s ma-
gyarázza a köréje gyűlt fiatal tengeré-
szeknek az akkori hadállásokat. A kis
társaság könnyes szemekkel figyeli a
hullámokat, mely az akkori orosz ten-
gerészek színe javát temette el.

A Formosa páson is, hol ezen
időtájt rendszeren viharok dúlnak, sze-
rencsésen átjutunk, s Honkong köze-
lében már szinte bántóan sima a ten-
ger. A levegő mozdulatlan, a meddig
a szem ellát sehol egy hullám, s mint-
ha olvadt ólmon siklana tova hajónk.

Az útleírók legnagyobb része azt állítja, hogy Rio de Janeiro a világ legszebb kikötője. Lehet, de európai ember szemével, európai ízlésnek megfelelően, a maga teljességében pompásabb, szebb kikötőt, illetve várost Hongkongnál elképzelni nem lehet,

A kikötő terjedelme óriási, csaknem 10 angol mérföld, s köröskörül magas, fenséges hegyek övezik. A város félköralakban veszi körül a kikötőt, s házai lépcsőzetesen vannak felépítve a hegyek oldalára, s mintegy 500 méter magasra. Az a pompás látvány, amit ezen erkélyekkel körülvett hatalmas, palotáknak beillő meseszerű épületek nyújtanak a cziprusokkal és pálmákkal fedett hegyen, azt hiszem, sehol másutt nem látható. A néhány európai nagy városnak nyugodt, s hidegsége mellett mégis vonzó eleganciája, ezen exotikus keretben, elragadó. Emellett oly kedvező és szerencsés az éghajlata, hogy méltán Ázsia rivierája. Világhírű a Viktória hegyre felkúszó sikló. A csaknem 10 percig

tartó át fogalmat nyújthat annak hosszáról. S odafönt a magasban Hongkong pénzembereinek villái (palotái), a nagy fényvel berendezett mulatóhelyek, majd a várszerűen épített lakotanyák tömege a pálmák között pompás. A hegytetőről élvezhető kilátás valósággal bámolatba ejti az embert. Magunk előtt látjuk az egész szigetet, az egész várost, az egész kikötőt, hol a hatalmas acélóriások mindmegannyi csibor úsznak a víz színén.

Úgy a kikötő, mint a város rendkívül forgalmas. A kikötőben évente mintegy 20.000 különféle nagyságú hajó fordul meg, s a város csaknem összes utczáin annyi a nép, mint például nálunk egy vasárnap délből a korzón. S a mellett a luxus autók, dzsinriksák, palankinok ezrei száguldanak néma csendben mindenfelé. Itt a kínai is egészen más, mint bárhol másutt a menny birodalmában. Mindenütt csak jólét és fényűzés. A nyomor, az kint fészkel a tengeren, hol az apró samponokon, a rendkívül ügyesen jacht

formára készített csolnakokon mintegy 70,000 kínai él — a hajók hulladékából — az angol kultúra dicsőségére.

Az utczákon üzlet, üzlet mellett. Az óriási kirakatokban a művelt nyugat legraffináltabb luxus cikkei, keletázsia iparművészeti remekeivel együtt díszlenek.

S bár a házak legtöbbször európai ízléssel épült, természetesen a tropikus éghajlat megkívánta változásokkal, mégis az óriási, aranyozott, kínai jelekkel teleirt czégtáblák, melyek keresztben függnék végig az utczákon a félreismerhetetlen kínai jelleget reá nyomják ezen városra is. S itten éppen az a megkapó, hogy milyen ügyesen és mesterien ölelkezik a művelt nyugat a távol kelettel.

A kínai nők is szebbek ezen városban. A fiatal leányok szűk keblecá-kéikkel, a selyemből készült világos szürke színű térdén alul érő nadrágban rendkívül sikkesek, s valami gyermekes, naiv kifejezés ül sápadt arczukon, s valami panaszos félét fejeznek ki;

koromfekete ferdemetszésű szemek. Olyan szokatlan bánatosan komoly képet nyújtanak Japán csintalan örömtől ragyogó női után, mely azokat, oly annyira bájosakká teszi.

Amilyen látogatottak az utcák nappal, úgy hemzseg a nép este is. A lampionokkal kivilágított termek hatalmas ablakaiból kihallatszik a gong, a síp, a fuvola, a zongora, a tamtam s a dobok hangjai, mely egybeolvadva az utcán járókelők hangos beszédeivel, a szatócsok, a mesemondók, a bűvészek kiáltozásaival s a különféle nátiók matrózainak borízú énekével — sajátságos hangzavart okoz.

Esténként mindig kábult fővel tértem vissza hajónkra, hová a riksások ezernyi lámpásai mindmegannyi el-elűnő lidérczfény hatolt el csak a nyüzsgő, éjjel-nappal luktető életet élő világvárosból.

Nyolcz napi ott időzés után felszedtük horgonyainkat, hogy három nap múlva újra kikössünk egy pár órára Kokinkínában, Saigonban. A ha-

jónkon levő tengerésztisztek legnagyobb része a háború, illetve a' forradalom alatt több hónapot töltött ezen íranczia gyarmaton s nem győztek eleget beszélni az ott tapasztalt vendégszeretetről. A gyarmatosok legnagyobb része ugyanis a nagy francia forradalom alatt emigrált monarchists nemesek leszármazottja!, miért is az ellenforradalmár oroszokat a legőszintébb szeretettel fogadták. Bejárták a katonai telepeket s résztvettek az ottani gyarmatosok legnagyobb szórakozásában, az elefánt vadászatban.

Saigonból a legszebb időben s a tengerek legszebbikén haladjunk tova a maláj félsziget csúcsán levő kikötőbe Singaporéba.

Természettudósok, utazók azt állítják, hogy a holland szigetek körül s különösen Jávánál legszebb a tenger. Gyönyörködtem egész éjjelen át a világító halak tömegében. A tenger csendes időben olyan, mint egy kivilágított aquarium. A hajó által kiharított hullámok taraja vakítóan csillogó gyémánt

szikrákat szór, s körülötte a misztikus zöldes szinti vízben az apróbb-nagyobb halak százai czikkáznak szerteszét. Nap-pal pedig a gyönyörű aczélkék vízből sűrűn felbukó delfinek játékában gyönyörködtünk, melyek különösen a hajó orránál voltak pajkosak. Egyes csoportok versenyt úsztak hajónkkal, s midőn kifáradtak méteres ugrással villámsebessen tűntek el oldalt.

Rövid két nap alatt befutottunk az „Oroszlánok városába,” Singaporeba. Nagyon szimpatikus város, de korántsem Honkong. Daczára, hogy egészen közel fekszik az egyenlítőhöz, klímája nem tűrhetetlen. Kalkuttában és a Verestengeren a hőség sokkal elviselhetetlenebb volt. Maga a város szép fekvésű, kis szigeten épült. A lakosság nagyon vegyes. Legnagyobb a számuk az idevándorolt kínaiaknak, sok a maláj, a hindu, a bengal, a perzsa, az arab s a jávai. Sőt feltűnő számban vannak japánok is. A ravasz japán már egészen idáig fészkelte be magát, a kínaiak azaz az angolok nem nagy

öröme. A kínaiak virágzó kereskedelmüket féltik tőlük, míg az angolok egyenrangú riválist látnak bennök.

Európaival is lépten nyomon találkozhatunk.

A teljesen kiszívott velejű európaiakon kívül a legszánandóbb képet nyújtják a benszülött malájok. Még a fiatal munkásokon is alig látni izmokat. Czombjuk nem vastagabb egy normális ember karjánál. Valószínűleg a rendkívül hiányos táplálkozás és az ópium teszi annyira tönkre őket. Ruházatuk a legegyszerűbb. A fiatalság mesztelen, a férfiak színes derékövet, níig a nők a czomb közepéig érő bő szoknyát viselnek. Ez természetesen csakis a legalsóbb néposztályra vonatkozik. A jobbmódú férfiak rendes kék zubbonyt és vörös bársony, himzett sapkát, míg a nők újjnélktili himzett mellénykét viselnek.

A városban az ebéd csak naplementekor kezdődik. Akkor¹ tartják meg a tenger partján épült sport helyeken a különféle versenyeket, hol a ben-

szülőitek mezítáb űzik a football nemes sportját.

A pénzarisztokrácia itten a kínaiakból kerül ki. A kereskedelem az ő kezükben van, s a kínai negyed a legrendezettebb. Lakásaikban elhelyezett sajtászerű bútorok egyenesen pazar kivitelűek. Az európai részen szép parkok közepette hatalmas paloták állnak, mik azonban lakatlanok az év legnagyobb részében. Csak a hivatalos helyeken van élet mivel az év legnagyobb részét a városon kívül eső bungalókban töltik ei.

Mivel csaknem egy hónapot töltöttem el itten, hajónk ugyanis a kingsdokban állott javítás alatt, alkalmam volt Singapore környékét is bizonyos körletben megtekinteni. A villamossal kijutni a legközebbi benszülött faluig, ahol már a legvadabb dzsungel kezdődik sok oroszlánál és tigrissel. Ezen faluig terjedő út mentén fekszenek az említett bungalók is, a nagy kényelemmel és fényűzéssel berendezett villák, ahol az európaiak lak-

nak. Ezen villák parkjai valóságos őserdők, úgy hogy a nap sugarai is alig tudnak áttörni a sűrű lombsátra-kon. A rendkívül magas pálmafák telve vannak hatalmas gyümölcsökkel. Leggyakoribb a banán. A fákon apró majmok csapatosan ugrálnak, színes madarak énekelnek, csodás nagyságú pillangók röpködnek. S hogy még ide is bemerészkednek a fenevadak, igazolja a következő eset. Egy ízben a keresztény temetőt kerestem fel, mely hatalmas területen, zárt kerítéssel el-látva e villanegyedben terül el. Gyönyörű, gondozott hely, szép góthikus kápolnával, ciprusokkal és pálmákkal. A kápolnából kijövet, egy pár száz lépésről jövő rettenetes ordítást hallok. Ereimben megfagyott a vér. A cicerone szerepét betöltő maláj eleinte megrémült, s görcsösen kapaszkodva karomba húzott vissza a kápolnába. Majd pár pillanatig feszülten figyelt. Egy újabb, rekedtebb ordításra a gyűrött arc hirtelen felvidult s emberem futni kezdett a hang irányába, s én utána. A kerítésnél

megállt, honnan be lehetett látni a szomszéd bungaló parkjába. Vagy 20—25 fekete férfi állott körül egy vermet, melyből időnként mélységes dörmögés hallatszott ki. A fényes nappal bemerészkedő tigris törbe csalták és éppen a kegyelemdöfést szolgáltatják ki számára. Évente több ezer ember esik áldozatul a fenevadaknak.

Az oroszlánon és tigrisen ki v ül másik veszedelme Singaporenak, a félvilág minden részéből ide seregülő kalandorok. Este a közbiztonság rendkívül gyenge, bár az angol rendőrség mindent megtesz a dolog sanálására. A hatóságok külön figyelmeztettek bennünket, hogy éjjel csakis az orosz konzulátus által hajónk rendelkezésére bocsájtott motorcsónakot használjuk, mivel az öbölben csaknem naponként előforduló gyilkosságokért felelőséget nem vállalnak.

Valódi eleven élet, sem nappal, sem éjjel nincsen. A barrokat este 9 érákor már bezárják, csak a nagyobb szállodákban és az irodákban vannak

egy tilt az emberek éjfélig. Ott mulatnak, itt dolgoznak. Az élet sokkal drágább mint akár Japánban, akár Hongkongban. Hajónknak a dokkban való kijavítása 38000 singapori dollárba került, s hogy a hajó pénztárát jobb helyzetbe hozzuk, illetve hogy Európába eljuthassunk, Kalkuttából —Portsaidba szoló gyapot szállítást kötött le hajónk parancsnoka, miért is több heii ott időzés után útra keltünk a bengáliai öböl felé.

A malakkai szorosból kikerülve, gépeink óránként 12 mérföldes, sebességgel repítettek célunk felé!

Négy napi gyönyörű tengeri út után feltűntek a bengáli öbölben lévő Andaman szigetek. Tekintettel arra, hogy ezen szigetek a rendes hajójáratokból kiesnek, s így ezen szigetek felkeresése rendkívül körülményes, parancsnokunk annak érdekessége miatt elhatározta, hogy tanulmányi szempontból egy kis kerülőt tesz.

A szigetcsoport hát szigetből áll. A legnagyobbikon van India világhírű

fegyháza. A benszülött szigetlakók teljesen vadak s emeltett emberevők. Itt él a világ legtörpébb ember faja, melyett több író regényében szerepeltet. A fegyháztelepet nem tekintettük meg. Egyrészt nem volt meg a kelet-indiai kormány engedélye, másrészt nem voltunk kíváncsiak az ottani társadalom salakjára, kiknek a szigetről való menekülése teljesen lehetetlen. A szigetek körül a tenger hemzseg a czápáktól, s ha egyes fegyenczeknek sikerül is átjutniok egy másik szigetre, ott meg az emberevők falják fel őket. Délelőtt 11 óra tájban értünk az egyik sziget mellé, hol az összes csolnakokat lebocsájtva 50 fegyveressel parira szállottunk. Alig tettünk 200 lépést máris öt kalyibából álló telepre bukkantunk, hol mintegy 25 benszülött, férfiak, nők, gyermekek vegyesen, félénk kíváncsisággal fogadtak bennünket. A férfiak termete ugyan satnya, de egészben véve tűrhetőek, ellenben a nők rendkívül csúnyák, s még jobban rontja az illúziót, hogy csúcsos fejüket

agyaggal tapasztják körül, mely itten a női nem egyetlen ékszere. A kalyibák előtt bizonyos rendben nagysámu emberi koponyát és lábszár csontot találtunk. Egy fekete Adonis nyilát próbálta ki előttünk, s mintegy 200 lépésről bámulatos pontossággal találta el a kiállított tárgyakat. A hatalmas, mintegy 2 méteres íjját lábaik segítségével feszítik meg. Egy ilyen íjjat egy nyílveszővel, melynek végén hasított kő volt, 5 drb. angol cigarettáért cseréltem be. Beljebb nem hatoltunk, egyrészt az idő rövidsége miatt, másrészt pedig nem tartottuk tanácsosnak magunkat, daczára az 50 fegyveresnek, — a sűrűségben lakó más, barátságtalanabb törzsek bambuszszárból kifőtt mérges nyilainak kitennünk. Megelégedve azzal, hogy saját otthonukban tehattuk tiszteletünket az Andaman szigetek emberevőinél, — visszatértünk hajónkra.

Utunkat folytatva, mintegy öt mértöldnyi távolságra 10 darab egyetlen fatörzsből vájt keskeny csolnak kísért

bennünket, megfelelő számú kíváncsi közönséggel, kiknek nagy számban dobáltuk ki a japán katonai kétszersültek csomagjait.

Másnap reggel egy hatalmas vihar széle érintett bennünket, s különben is minnél jobban közeledtünk Kalkuttához, a hajónkat féloldalt kapó monsun miatt többet és többet kellett szenvednünk, s bizalmas helyről úgy értesültem, hogy a vihar jelenleg cseppet sem kíváncsós, mivel úgy vizünk, mint szenünk fogyatékán van. Ez a hír később beigazolódott, mert hajónk Kalkuttában történt kikötésekor már teljes sötétségben volt. Vízkészlete $\frac{1}{2}$ tonna, s szénkészlete 2 métermázsa volt. Hogy mit jelentett ez, azt bárki is beláthatja akkor ha tudja, hogy normális körülmények között gépeink 24 óra alatt 50 tonna szenet fogyasztottak. Ha az a ciklon, melynek csak ferka érintett bennünket pár órával hamarabb, az Andamanoknál talál, feltétlenül elpusztulunk, mivel egy pár órai késedelem okvetlen ka-

tasztrófával járt volna. Ezen említett cyklonban az ellenkező oldalon, Rangun környékén öt nagy hajó, két vitorlás és három gőzös ment tönkre.

Hatalmas és széles hullámok hátán törtettünk a Ganges deltájához. Délután csaknem minden átmenet nélkül sárga lett az egész láthatár. Szennyes sárga volt a víz, ugyanilyen az égbolt s a nap is sötétsárgán pislogott le reánk. Tudnillik a Ganges mellékfolyója a Hugli oly rettenetes mennyiségű iszapot hömpölyget hindusztán pusztáiról és a Himalája tövéből magával a tengerbe, hogy vannak vizét nagyon sok mérföldre bemocskolja, s a tengerről visszaverődő különleges színhatás, piszkos sárgára varázsolja az egész láthatárt.

„Orel”-ünk egy őrhajó jelzésére hirtelen megált, s pár percre reá gyönyörű látványban volt részünk. A hófehér őrhajóról villámgyorsan egy cspínakot bocsájtanak le az igen erősen hullámzó tengerre, melybe a kötélhágcsóktól 12 festőién farka öltözetben,

színes turbánokkal fejükön, macska-ügyességgel korom fekete alakok helyezkedtek el. Mintha századokkal azelőtt a Földközi tengeren szaracén kalózok készültek volna támadásra hajónk ellen. A másik pillanatban egy tropikus ruhába öltözött 13-ik is bent terem a csolnakban, mely elindul hajónk felé. Dacára hogy alig állunk tőlük 300 méterre, mégis sokszor eltűnnek szemeink elől a hullámsírban, hogy jó idomulva újra feltámadjanak egy másik hullámhegy hatalmas taraján. Lépcsőről-lépcsőre küzdenek a hullámokkal s midőn közvetlen közelünkbe érnek, akkor azt hisszük, hogy a legközelebbi pillanatban hajónk oldalán zúzódnak össze, de csodálatos ügyes manőverezéssel elkapják a ledobott kötélhágcsót, evező rúdjaikkal távoltartják magukat hajónk vészthozó vasoldatától, s midőn vendégünk páratlan ügyességgel felkúszik fedélzetünkre, alkalmas pillanatban egy hullám hátán eltűnnek hajójuk irányában. Az egész jelenet rendkívül megkapó és idegfeszítő volt. Az érke-

zett vendég a legfontosabb személyiség, — a Hugli pilótája.

A Kalkuttába való befutás minden hajóra nézve nagyon veszedelmes s a vezető pilóták a hajózás veszedelmeivel vívó emberek legkiválóbbjai.

Ha tekintetbe vesszük azt a rengeteg sok zátonyt, mely óráról-óra változtatja alakját és helyét, továbbá azt a végzetesen gyors áramlást, mellyel a tenger vize rohan befelé a Gangesbe, melynek hatása még 150-200 mért-földre is érezhető, akkor részben fogalmat alkothatunk a pilot veszedelmes és felelőség teljes munkájáról. Akad olyan zátony is, melyre ha egy hajó reáfut, az ár azt azonnal keresztbe fordítja, s legfeljebb 5 perc alatt örökre' eltűnik a rohanó hullámokban.

Minden hajó megvárja a kedvező időpontot, mikor ugyanis legmagasabb a vízállás, s azért mi is csak hajnalban indultunk neki a veszélyes útnak. A Hugli folyó két partja' gyönyörű képet nyújt. A buja s rendkívül magas fákkal bíró ősröngyöket csakis a ki-

csiny, elszórt partmenti falvak szakítják meg. Lassú, méltóságos tempóban elhaladunk a Sager sziget mellett, mely Indiának legrégibb búcsújáró szent helye, hol legtöbb a tigris, s legsűrűbb a dsungel. De minél jobban közeledünk célunkhoz, annál jobban ritkul az ősrengeteg, több az épület, nagyobb a kultúra, lüktetőbb az élet, s észre sem vesszük, már is bent vagyunk a raktárak, a pagodák és paloták között, megérkeztünk Kalkutta alá.

A lehorgonyzás nagyon sok időt vesz igénybe. Vastag drótkötelekkel össze-vissza kötözik hajónkat, hol a parthoz, hol a bójákhoz, nehogy az erős ár magával ragadjon.

A Kalkuttában székelő indiai kormány kitüntető szívélyességgel fogadta hajónkat, s vendégszeretetét három héten át igénybe is vettük. Szerencsés véletlen folytán sikerült megismerkednem egy benszülött bengal perzsaszőnyeg kereskedővel, Mister John Dáviddal, ki perfektül beszélt úgy a

német, mint az orosz nyelvet, s kinek fáradságot nem ismerő kalauzolása mellett megtekinthettem Kalkutta és környékének minden érdekességét.

1922-ben lesz 80 esztendeje, hogy egy hazánkfia, a felejtethetlen magyar kutató Körösi Csorna Sándor utoljára hagyta el kalkuttai magányát, hogy onnan elzarándokoljon saját sírjához Darjilingbe. A tanult hindu benszülöttek jobban ismerik őt, mint jó magunk s az ázsiai *tudományos* társulat minden évben megkoszorúzza emlékkövel diszitett sírját. Magam a kegyelet adóját le nem róhattam sírjánál, mivel az ut a Himalája tövébe többbe került volna 200 rúpiánál, s ily nagy összeggel sajnos nem rendelkeztem. De annál nagyobb érdeklődéssel jártam-keltem azon utczákon és azon város környékén, melynek köveit egy olyan ember taposta, kit bármely nemzet büszkén vallana magáénak.

A nyári időszakban, május elején kerültem Kalkuttába, midőn a város nagyobb fele a magas hegyekben üdült,

s kalauzom szerint az teljesen kihalt, bár én szokatlan sürgést-forgást találtam mindenfelé. A partra lépve szemben találtam magammal a hatalmas Williams erődöt, mely az angolok egyik legbiztosabb bázisa egész Indiában. A sánezok mindenütt gyönyörűen parkírozva, s a pálmák s rododendron bokrok közül kikandikáló ágyuk csöve pompásan helyettesítette a parkok megszokott bronz szobrait. Az erőd körzetében levő laktanyákban, melyek valóságos paloták, minden kényelemmel ellátva, mintegy 25000 angol katona volt elszállásolva. Ezen erődben van elhelyezve a főarzenál is.

Kalkutta leghíresebb látnivalója az Eden Gardenben elhelyezett Jain templom, mely a hindu építőművészet valóságos fantazmagóriája és az a számtalan palota, mely ezen gyönyörű parkban talál elhelyezést, továbbá az indiai múzeum, mely India főnemességének és az angol kormány bámulatos bőkezősége folytán magában foglalja Ázsiának minden elképzelhető érdekes-

ségét. Kiválóan híres paläontologiai lele ttára. A város vásárcsarnoka csodába illő. Egy óriási épülettömb, hol a legkifogástalanabb tisztaság és a iegizlésebb kezelés mellett, a csillogó drágakövektől és az arany, ezüst, réz ötvös munkáktól kezdve India hihetetlenül sokféle gyümölcséig és fűszeréig és a tenger ezernyi ehető szörnyszülöttéig minden kapható. Bámulatos szép és megkapó a botanikai kert, melyet Keleten csak Ceylon fővárosának, Kendynek kertje múl felül.

Indiában nyert összbenyomásaim valami különös érzést váltottak ki belőlem, valami egészen másat, mint volt az Japánban. Japánnak képei mindig a legnagyobb, jóleső gondtalan örömmel térnek vissza emlékezetembe, míg ha Indiára gondolok, akkor a természet buja szépségeit, a hinduk tipikus, monumentális, csodás fantáziával megalkotott művészi alkotásait, a bengal, singález és tamil bajadérok bájos riszáló taglejtéseit, a parszik által irányított világkereskedelem lüktető, kábító for-

gatagát — elhomályosítja az a megmagyarázhatatlan komor felhő, mely a teljes lethargiába süllyedt sáppadt, barna arcú benszülött férfiak komor, életunt profilját burkolja még mistikusabb homályba.

A reminiscentiák olyan érzést váltanak ki az emberből, mintha a ragyogóan tündöklő, napsugaras időben hideg rázná ki az embert. S ezt az érzést valószínűleg az ott tapasztalt szertelenségek okozzák. Minden a végletekben mozog. Idézhetem Manta-gerza megállapításait, ki Indiának egyik legjobb ösmerője. „Nagyon sok ember, s nagyon sok állat, nagy a forróság s magasak a hegyek, óriási vagyon és óriási nyomor, ősrégiség és sok naivság, nagyon sok szín és nagyon sok szag, nagyon sok láz és túlsok szerelem, igen sok élet és borszasztó sok halál. Mi a mérsékelt éghajlatok szegény emberei összenyomva, lenyűgözve érezzük magunkat azon temérdek impressió alatt, amelyek az embert elkábítják, elkápráztatják, kifárasztják.

Izzad az ember kívül s még jobban belül. Látja az ember hymnusát az izzóan fénylő dolgoknak, az irtóztatóan nagy és végtelen parányi tárgyaknak, amelyek úgy vonulnak el lelki szemünk előtt, mint egy irtózatoss óriási álarczos menet, amelyet csak egy Hugó Viktor álmodhat meg delíriumában.” Ebben a hőség miatt „kihalt” városban is az utca nappal valóságos kaleidoszkóp. A csokoládé barna tamilok, a délindiai madrasok, a világos barna s ritka szakállú bengálok, napátok, a ferde szemű, csontos pofájú tibetiek, a fakó, tüdővést sugárzó arcú euráziák (európai és benszülött keverék) mind színes vagy hófehér nemzeti viseletben csakúgy hemzsegek tarka összevisszaságban. Nappal az európaiaknak a legutolsó divat szerint öltözködő hölgyeik mellett csakis a legalacsonyabb néposztály nőit látni piros vagy kék festékek húzott vonalakkal megjelölt arcokkal (ki milyen sektához tartozik,) mindkét csípőjükön lovagló meztelen gyermekekkel, s az

ide-oda siető eurázi asszonyokat és leányokat szintén európai ízléssel öltöztöve.

Este azonban a mozik előtt a számtalan fogatból és autókból kiszállanak a bennszülött krózosok leányai és feleségei, kik az „Ezer egy éj” meséit juttatják az ember eszébe. A violaszínű, halványkék, tengerzöld, narancssárga stb. élénk de egyszínű, pókháló finomságú, s csakis Indiában látható, s csakis bennszülöttek részére készített selyem, csodaszép gazdag redőkben omlik le nyúlánk karcsú termetükre. Hajuk telve ragyogó drágakövekkel kirakott ékszerekkel. Finom, nemes profilú arcukat exotikussá teszi az orr mindkét czimpájába s fülükbe beleakasztott aranykarikák, s délczeg, ritmikus lépteiket zenével kíséri a bokájukon levő ékszerek, arany s ezüst perezcek finom csengése.

A bennszülött, előkelő nő európaiak számára hozzáférhetetlen. Házuk el van zárva minden idegen elől. Ciceróném állítása szerint még nem

történt meg, hogy bennszülött, előkelő nőt a család beleegyezésével fehér ember vett volna nőül. Ellenben az indiai férfiak különös előszeretettel veszik el, — az angol hölgyeket. Hosszú századok alatt egy külön faj keletkezett már a keveredésből, a már említett euráziak, kiket a bennszülött gyanakodva kerül, míg a gögös angol be nem ereszti családjá körébe. Társadalmi helyzetük nem irigylésre méltó. Egy június elején megjelent angol lap szerint 1920. év első felében 3000 angol nő jött el hazájából szerencsét próbálni kik majdnem mind a legrövidebb idő alatt találtak új otthont egy-egy gazdag bennszülött bungalójában vagy palotájában.

S míg a belvárosban ragyog és csillog minden a sok drágakőtől, s a selymek a színek bámulatos árnyalaiban pompáznak, addig a külvárosokban s különösen a Kaligathban elképzelhetetlen Soványságú emberi roncsok támolynak az éhségtől. Csontig kiaszott alakok ülnek apathikus arcczal

a sárral bekent szalmából készült és pálmalevelekkel fedett kalyibájuk előtt. Egyetlen bútoruk az élősdiektől hemzsegő gyékény és egy kókuszdió víztartó. Európai embernek fogalma sem lehet arról, hogy mi az a nyomor, mely itten tanyáz. A kárpátalji Kis-oroszok eldugott viskói tündérpaloták ezen sár és szalma fészkekhez viszonyítva. S midőn Kalkutta kikötője évente sok milliárdnyi értékben ontja ki magából ezen mesésen gazdag ország exportra szánt élelmi czikkeit, addig ugyanebben a kikötőben tízezer számban pusztulnak el kimondhatatlan kinok között éhhalállal embernek teremtett nyomorult páriák!

El van átkozva ezen 300 milliós nép, s csak egy rendkívüli csoda mentheti meg. Beteges fantáziája minden nemes és nagyszerű gondolatot és irányt végzetesen deformál.

Ezen fenti borzalmasan nyomorult negyedben meglátogattam Káli-nak templomát. A vér istenője Káli, ki nek áldozták fel még évtizedekkel ez-

előtt, sőt az ősrengetegek mélyén még ma is, a meghalt férj özvegyét eleven. A templom előtt álló edényben sohasem szárad ki a vér. Ma már leginkább kecskéket áldoznak fel, melynek meleg véréet felfogják a szent edénybe. Az állandó vérszag még a szabadban is rendkívül átható. E helytől pár lépésre rögtönzött máglyákon égetik a holtakat. A keselyűkkel csakis a parszik etetik fel elhunyt szeretteik hulláit. S a vérrel kevert égett tetemszag oly émelygős bűzt áraszt, hogy sietve hagytam el a nem épen bájos ízlésű istennő templomát. Megtekintettem Kalkutta környékét is. Alig íz percznyire a várostól benne van az ember a legbujább vegetációnak legsűrűbb és legszebb részeiben. Hatalmas rizsföldek gyönyörű ananász mezőkkel váltakoznak mindenfelé, s a tamarinda meg a mangó szigeteken jóleső szeretettel pihen meg az ember szeme. A lankás dombok oly buján vannak benőve mindenféle növényzettel, mintha az egész, a

zöld szín összes árnyalataiból művészi kezekkel összeállított remekbe készült szőnyeg lenne. S ezen gyönyörű képet kiegészíti a távolban egy ősrégi hatalmas templom, melyet közelebből szemlélve látja csak az ember, hogy milyen gyönyörű s keleties túlzásig menő pompával van felépítve. A fantasztikus kupolák és csúcsok százai. Belül minden csupa arany és márvány. S e pompázó környezetben áll áhítatos tömeg között — a szent tehén. S a fekete bőrű, fehér lepelbe burkolt turbános alakok drágakövekkel kirakott edényekkel várják a magasztos pillanatot, midőn a szent tehén szolgáltatja számukra a minden bűnt lemosó folyadékot. S ezen ocsmánysággal hintik be még a legelőkelőbb, nyugati kultúrában nevelt, sok-sok millióval rendelkező hatalmas kereskedő czégek tulajdonosai is családtagjaikat ünnepélyes alkalmakkor. A gondolkodó emberi elme megáll ilyen rettenetes vallási elfajultság láttára. És ha mindezen borzalmas túlzásokat egybe-

vetjük, ha szemünk elé tárul az a rengeteg fényűzés és pompa, az a gazdagság és a legnyomorultabb szegénység, s az éhhalál kimondhatatlan kinja, ha látjuk, hogy ott hol Confutius és Allah vallásbölcselete dominál, ugyanakkor a legnagyobb túlzással bálványozzák az élő tehenet, majmot, kígyót, s ha mindezekből végeredményként szemünk elé tárul ezen óriási tömeg beteges degeneráltsága, akkor megérthetjük, hogy honnan vezethet pórázon 300 milliónyi tömeget és hogyan zsákmányolhatja ki annak mérhetetlen kincseit, — egy pár ezer fegyveres európai.

Június hó 2-án a hajnali órákban hajónk jutta zsákokkal megrakodva, melyet Alexandriába és Port Saidba kellett szállítanunk, — felszedte horgonyait. S bár sok érdekes és megfizethetetlen tapasztalattal gazdagodtam, mégis megkönnyebbülve lélegzettem fel, midőn hajónk elindult. Szinte fojtóan nehéz volt már a levegő, s szinte kellemetlen ez az idegen világ. Mily más

benyomásokkal hagytam el Japánt, a maga derült egyszerűségében.

S bár Indiának nem is ősrégi városában voltam, mindamellet Kelet legpompázóbb drága köveinek pazar csillogásán keresztül bepillantást nyerhettem India misztikus psychéjébe. A hófehér lepelbe burkolt fakó arczu és mélabús szemű tömegek tízezrei, mint egy csodás finomsággal csiszolt óriási tükör híven tükrözik vissza egy sok milliós nép lethargiáját, mely néma megadással tűri azt az európai fogalmak szerint is hihetetlen kizsákmányolást, mely évente milliárdnyi rúpiákkal gazdagít idegen nátiókat, s ugyanakkor az őslakosság 80%-jának nincsen meg a létfenntartáshoz szükségelt havi egy pár rúpiája, s a legnyomorúságosabb körülmények között küldözi évente sok-sok tízezer számban páriáit Buddhához a Nirvánába, vagy Mohammedhez a hetedik paradicsomba. De ha új próféták isteni erővel tüzet tudnak még egyszer gyújtani ezen agyonkínzott, megadást tükröző sze-

mekben, — akkor Indiában, e földön még soha sem látott óriási vérhullám fogja nyaldosni a csendes pálmák és magnóliák sima töveit, s a napnyugat felé repülő gépek bámulva szemlélik majd a vérpirosra festett szűzfehér lótuszok ezreit.

A benyomások sokfélesége és az azokban foglalt óriási ellentétek hatása alatt lelkünk mintha egy túlvilági fakir bűvkörében lenne, s amint „Öregünkkel mindjobban távolodtunk a Ganges deltájától, lassankint nyerjük csak vissza régi Énünket, s midőn a legutolsó kapocs, a pilóta elhagyja hajónkat, s hófehér őrhajóját tova ragadja a zúgó ár, megkönnyebbült sóhajjal, de bizonyos daczos elszánt-sággal fordulunk szembe a csontrepesztő éles széllel, a hatalmas monsunnal, mely óriási erővel iparkodik visszatartani hajónkat legújabb célunktól, a földi paradicsomtól, s annak rohamosan kiépült új metropolisától, Ceylon híres kikötőjétől — Colombotól.

Ceylon szigetét már az ókorban is

„Kelet gyöngyé”-nek nevezték és méltán! S nem a nagyon is elterjedt gyöngyhalászat után, hanem mert a gyönyörű, tropikus szépségekben oly gazdag Keleten is megkülönböztetett első helyen áll. öreg földünk itten még ifjúerejében van, s az ősergia fékevesztetten pazarolja csodás életkedvét ezen 66.000 km² területű szigeten. Scenikus szépségei egyenesen bámulatosak, s csak kiváltságos lángeszek, ihletelt pillanatokban tudnák azt megközelítően körvonalazni.

A hatalmas őserngetegekben áthatolhatatlan lombosítort alkotnak a sandái, szágó, mangó, ében, kámfor, fahéj, kókusz s más ezernyi pálma faj óriási törzsein szétterpeszkedő ágak, telve szemkápráztató színpompában díszelgő virágokkal, melyeket féltő szerelemmel röpködnek körül a szivárvány minden színében tündöklő tenyérynői pillangók, s ez isteni látványhoz tündéri melódiát zengenek a különféle éneklő madarak százai.

Szántóföldjein dúsan terem a rizs,

czukor, kávé, gyapot, dohány, bors, ihea és opium, s a föld gyomra telve arany, ezüst, ólom és kőszénnel, s a drágakövek minden fajtájával. A tenger fenekéről pedig évszázadok óta kitaró szorgalommal hordják fel a világ legszebb gyöngyeit.

E paradiosom legnagyobb kikötője Colombo, mely azonban csak pár évtizeddel azelőtt kezdett találkozója lenni a világ minden részéről erre járó hajóknak, azóta, amióta teljesen nyitott kikötőjében felépítették a másfél kilométer hosszú gigászi védgátat. S míg a védgát egyik oldalán hihetetlen erővel tombol a monsun által felkorbácsolt kavargó tenger toronymagas hullámaival, addig a gát belső oldalán csendesen siklanak tova az apró, törékeny kanúk, az ott horgonyzó hajóóriások aczélfalai között.

A város képen meglátszik, hogy előre elkészített tervezet szerint építették. A gyönyörűen rendezett széles utcákat leginkább hófehér, cölöpökre épített házak szegélyezik, melyet kö-

rülfut a régi kúriáinknál látható, ambitus, illetve verenda vászon függönyével. Az élet rendkívül élénk, s az utczai kereskedők, melyeknél minden elképzelhető kapható, még tolakodóbbak Róma vagy Nápoly hasonszerű tipikus alakjainál. — Az őslakosság a szingaléz és a tamil, de elég szép számban vannak képviselve az arabok, perzsák, parsik, malájok és az euráziak. A ruházat a lehető legegyszerűbb. A singalézek rikító színű koczkás lepedőt szoknyaszerűen csavarnak csípőjük köré, míg durva, göndör s fekete hajukat kontyba kötik.

A nők rendkívül kellemes benyomást keltenek gyönyörű, szobrász véssője alá való alakjukkal, melyet még jobban érvényesít a gazdag redőkben leomló csodás selyem. Az orr czimpájában gyémánt tündöklök, s festett körmű lábujjaikon drágaköves gyűrűk csillognak:

S bár európaival ritkán látni bennszülött nőket, mindamellett nem tapasztalható, mint Indiában a nők teljes elzárkozottsága.

Feltűnik a singalézek között a sok keresztény, kiknek melle és karjai tele vannak tetoválva a kereszténység simbolumaival.

A legtöbb arczról az életerő, a jóleső meglelgedettség sugárzik le, s a vígan ugráló meztelen gyermekek között felvidul az ember lelke, nem úgy mint Indiában a Kaligath környékén.

A sziget ősi fővárosa Kendy mely egyúttal üdülő telepe is az egész országnak. Mert míg pár órányira tűrhetetlen a meleg, addig Kendyben esténként kandalló tüze mellett szórakoznak. Fantasztikus alakú óriási hegyek közötti völgyben, gyönyörű aczélkék vizű tó körül terül el. Az ut Colombótól vonaton mintegy öt órán át tart, s ezen pár óra alatt az utazó a természet legritkább szépségeiben gyönyörködhetik. Kultúrával telt völgyeken keresztül haladva csodás hegyek kúpjaira kapaszkodik gőzösünk, hogy ismét lerobogjon hatalmas alagutakon fehér és rózsaszín virágokkal pompázó

lótuszos tavak partjaira, mely fölött daruk, s a napfényben vakítóan fehér kócsagok szelik a levegőt; majd őserdőkön keresztül, hol színes papagályok bámulva nézik egy sereg apró majomnak az erdőt keresztül-kasul szelő indákon való légtornászati mutatványait. Kendy mellett van a világ legnagyobb és legszebb botanikai kertje. Amit a tropikus égöv alatt az anyaföld őserővel kitörő energiája csak produkálhat, az ebben a paradicsomban bámulatos műízléssel és szakértelemmel csoportosítva feltalálható. S a pálmák és páfrányok ezernyi ezer válfaja között a teljesen ismeretlen virágok csodás színben pompázó sziromtengere, körülvéve a misztikus párában úszó hegyóriásokkal — oly magasztos, imádságos hangulattal tölti el az embert, mely az oksági sorozat legelső okának, a hatalmas, teremő Istennek legszebb revelációja.

Egy heti ott időzés után végleg elbúcsúztunk a távol Kelettől. Mert

környéke és Port-Said vidéke más világ, más emberekkel.

A vezető tisztikar hajónk további útírányára vonatkozólag megbeszélést tart, melyben vendégünk egy angol pánczélos parancsnoka is részt vett. A nacsalnik, a mindig vakmerő Kitycin, kit a japánok csak a „Nagy Admirálisának” neveztek, t. i. az apró japán riksások bizonyos szent áhítattal húzták a nagy darab embert, — nyílegyes irányban akarta a hajót Colombótól-Adenig vezetni, ami tekintettel a szokatlanul erős monsunra, s az ezen időszakban evvel párosult hatalmas viharokra, határozottan kockázatos volt. S csak az angol kapitány nyomós érveire egyezett bele abba, hogy hajónk a monsunnal szembe fordulva délnyugati irányban kössön ki a Seichell szigetekre, Madagaskártól északra, s ott egy napi vízfelvetelezés után asomáli partok védelme alatt jussunk el Ádenbe, Kelet Gibraltárjába.

Igen erős szélben és szakadó esőben húzzák fel a gépek sok mázsás

vasmacskáinkat s amint rövid öt percz alatt a gátak védelme alól a nyílt tengerre futunk, hajónk már is eszeveszetten tánczol.

Egy pillanat alatt eltűnik mindenki a fedélzetről, csak az őrszemélyzet kapaszkodik kétségbeesetten durva röhögéssel a vaskorlátokba, persze én szegény szárazföldi patkány nem tudtam elképzelni, miért nem várhattunk az elindulással addig, míg a vihar kissé lecsillapodik.

Hat hónapos utunk alatt, csakis ezen a szakaszon láthattuk a haragvó tengert a maga mivoltában. Az egész óriási víztömeg mintha fenekestől felkorbácsolva, dühében elakarta volna nyelni a világot. A hosszú és hatalmas hullámok perczenként seperték végig az egész fedélzetet, s hogy az elképzelhetetlen erővel hajónk oldalán megtört víztömeg nem roppantotta össze az egész alkotmányt, azt csakis 2 — 3 cm.-es aczélfalainknak köszönhattük.

A zápor szakadatlanul ömlik, s éjjelente a szapora villámlás kísérteties

s állandó fénnyel világítja meg az elemek e borzasztó harcát. Hajónk szirénje fájdalmasan bűg minden perczben. A hajó orránál oly nagy a légnyomás, hogy megállani képtelenség, s bár gépeink teljes gőz alatt állanak, a 12 mértföldes órákénti sebességből csak 2—3-at teszünk meg.

Nem az elpusztulás félelme dermeszti meg az idegeket, hanem az elemeknek minden képzeletet felülmúló fönségesen borzalmas harcza, s az állandó dörgés, zúgás, recsegés, csattogás, s a szél rettenetes süvöltése delíriumos állapotba juttatja az embert.

A parancsnoki hídon csak 30 perces szolgálatot teljesítenek, a hajónk kilengése olykor eléri a 28-30°-ot.

A hullámozás nemcsak egy irányban tart, hanem egyszerre oldalt és előre-hátra, ami szinte elviselhetetlen. Az ember agya, mintha leszorulna a gyomrába és megfordítva! Hozzá a hajó teljesen elzárt belsejében, a kabinokban 38—40*-os a meleg, s a fül-

ledt levegőben enyhülést sehol sem találhatunk.

Hat hosszú rettenetes napot kellett végigszenvednünk, míg az egyenlítőn keresztül haladva, teljesen kimerülve és összetörve kikötöttünk a Seichell szigetek helyett — az Amirante szigetek. A borzalmas viharban ugyanis hogy hajónk fel ne forduljon, avagy a tulnag kilengés folytán a kéményekbe víz be ne hatolhasson, ami kazánrobbanást idéz elő — a biztos veszélyt elkerülendő, elkeltett hajónk eredeti irányunktól, s így a Sansibarhoz közelebb fekvő Amirante szigetcsoporton kötöttünk ki.

Csak egy napig állott hajónk a primitív kikötőben, de egy futó pillanat elegendő volt annak megállapítására, hogy más földrészre érkeztünk. Ezen a kis szigetcsoporton már rajta van Afrikának jellegzetessége. A part mentén apró, piszkos, roskadozó sárkalyibák százai. Piszok, bűz és szemét mindenfelé. Tipikus néger falu. Kissé beljebb a szigeten teljesen elkülönítve

áll egy pár kőház, különleges perzsa modorban építve. Ezek az arab . és perzsa kereskedők házai. Sőt az a pár templom is teljesen elűt Kelet e nemű pompás, menumentális épületeitől. Valóságos tanyai juhaklok, csak a mindegyütt egyforma minaretek jelzik, hogy túlnyomó részt mohamedánok.

A kikötőben feltűnnek az eddig még nem látott daukok, kicsiny, erős arab hajócskák, testükhöz aránytalanul nagy vitorlázattal. Hajónk körül valóssággal rajzik a sok apró csolnak, telve Afrika tipikus áruival. A duzzadt képű, tompa orrú, gyapjas hajú, teljesen fekete, ruhátlan néger gyermekek fülsiketítő lármával kínálgatják uruknak, az egy szál fehér ingben pompázó suahélinek portékáit. Oroszlánbőrök, elefánt csont faragványok, gyümölcsök és angol cigaretták egész tömege látható. A pénznem az indiai rúpia.

Érdekes, hogy míg Indiában Singaporétól kezdve kínaival nem találkozunk, addig e szigeteken ősmérsőként üdvözöltük őket, sőt nem messze ha-

jónktól egy pár dzsunkát, 5—10 ton-
 nás speciális kínai hajócskát is észre-
 veszünk. Amint értesültem Afrikának
 keleti partjait elég gyakran látogatják
 meg kínai kereskedők, kik apró, töré-
 keny vitorlásaikkal a monsum segítsé-
 gével, csendes időszakban merészen
 teszik meg oda vissza több ezer mért-
 földnyi útjukat a menny birodalmából.
 Indiában nem vehetik fel a ver-
 senyt a perzsa és hindu keveredésből
 származó parsziknak kereskedő há-
 zaival, de Afrika partjain már boldogul-
 hatnak.

A szükségelt vízmennyiség felvéte-
 lezése után a teljesen elült viharban
 elindultunk Aden felé, s a hajónkat
 féloldalt hátulról kapó szél gyorsan rö-
 pítette a sziklás, s teljesen kopár so-
 mali partok felé. Feltűnt, hogy az
 afrikai partok mentén hosszú távolsá-
 gokon csak ritkán láttunk világító tor-
 nyokat, s ennek oka az, hogy a por-
 tyázó fél vad arab törzsek azokat rend-
 szeresen elpusztítják, mivel a parti fal-
 vak legnagyobb része még ma is, bár

hihetetlenül hangzik, kalózkodásból és rabszolgakereskedésből él.

Gyönyörű, világos, csillagos éjszakában hagytuk el magunk mögött az óriási, meredek, feketeségükkel megdöbbenő sziklaóriásokat, Afrika legkeletibb partjait, a Cap Gardafuit, melytől mintegy két órai ut után befutottunk az adeni öbölbe, s evvel elbúcsúztunk a monsuntól is. A teljesen sima tenger mintha olvasztott ólom lenne, s érezzük már a Veres tenger tipikus melegét. A délutáni órákban kerül láttávolba Aden, s alig várjuk azt az időpontot, amikor ezen testet-lelket tönkretévő út után ismét szárazföldre telessük lábunkat.

Sok köszönet azonban nem volt benne.

Ha valaki erős fantáziával egy kihalt világot maga elé tud varázsolni, ahol csak a minden életet megölő homok és szikla van, akkor az már is ösmeri Adent és környékét. Ezen szerencsétlen helytől a teremő őserő megtagadott minden szeretetet, s talán a

népek fantáziája azért helyezte ebbe a keretbe a legelső testvérgyilkos embernek Káinnak is a sírját. Lelketölő homoktenger, kopár, meredek, merészen szaggatott komor, fekete lávával borított sziklák, hol egyetlen fűszálat sem találhatni. A város parkját 5 drb. elsatnyult pálma képezi. S ezen a borzalmasan sivár helyen csakis a mindent letörő és kitartó angol őserő tudott valamelyes kultúrát teremteni. A sötét szirteken hatalmas ágyuk ásítanak a tenger és a szárazföld felé, s hirdetik az angol világuralmat. Hogy meddig? Ki tudná megmondani?

A part mentén épített hatalmas áruraktárak, fényes tanúbizonyságai Anglia ügyes gyarmatpolitikájának. Az egész óriási terület minden terméke Adenen keresztül jut szerte a világba, s kikötőjében találkozik Kelet és Nyugat ezernyi hajója.

A város kicsiny terjedelmű, egy sor házzal, melyeknek a melléképületei már a hegyre szorultak. Lakossága között látható a színes faj csaknem vala-

mennyi változata. Sat először találkozunk arabiai zsidókkal. A sémita fajnak tagadhatatlanul szép típusai. Leginkább strucc és kócsagtollakkal kereskednek. Feltűnnek a hófehérbe öltözött, s fegyverekkel teletűzdelt briganti. képű beduinok mellett a fekete somálik is.

A Góbi sivatag tevői után először látjuk a sivatag hajóit egész karavánokban. Kávét és tömjént hoztak egy olasz hajónak.

Valóságos látványosság számba mennek az adeni cisternák, miket még talán a pháraók építettek rabszolgahadseregekkel, s az angolok rekonstruáltak óriási áldozatokkal.

A hőség valósággal tűrhetetlen s ott létünk alkalmával a városka mindkét jéggyáranak gépei hasznavehetetlenek voltak, s így jég nélkül kellett megtennünk az utat a Verestengeren. A levegő egy nagy darab izzó, mozdatlan tömeg, s a nap szünet nélkül zúdítja le ölü sugarait, s bár hajónk gyorsan szeli a hullámokat, a hőmérő mégis 50°-ot mutat, A Sahara felől

jövő szélvihar is csak forró homokot vág szemeink közé. Kínai fűtőink, kiket erre az útra hoztunk magunkkal Singaporéból, félóra alatt mint tehetetlen roncsok dőlnek össze. De az emberi akaraterő nem ismer legyőzhetetlen akadályokat. A Samum szelén keresztül is érezzük már az európai, a hazai levegőt. Az otthoni képekből erőt merítünk, s bár kora reggeltől késő estig szakadatlanul ömlött rólunk az izzadság, s amire a kipróbált kínai szakácsok nem vállalkoztak a hajó méjében levő katlan mellett — Colombóban mind megszöktek hajónkról — azt megtettem négy társammal egyetemben, s a hajó személyzete rendes időben fogyasztotta el ételeit.

Rendkívül kínos út után szerencsésen befutottunk Suezbe, s innen már csak egy ugrás Európa.

Suez unalmas fészek, egy pár száz sűrűn egymáshoz épített házzal, egy két csenevész pálmával meg ricinus bokorral, s körös körül a meddig a szem ellát a barnás vörös homok si-

vatag. Erős angol hajókülönítmény áll a kikötőben, mivel a környék még mindég nyugtalan, sőt a csatorna mentén ma is láthatni még az 1918 évben vívott suezi véres harcoknak élénk nyomait.

Már e városban is tapasztalható az angolok és franciák közötti erős verseny. A csatorna részvényeinek legnagyobb része francia kézen van, a csatorna rendőrsége is francia, de a tulajdonképpeni hatalom az angolok kezén van.

A csatornán 24 óráig tart az ut, mivel a hajó a keskeny, kanyargós úton csakugyan lassan haladhat előre. A part mentén egy pár fűszál, csenevész kis bokrok, de azon túl homok és homok. Az egyhangú unalmat csak a part mentén kiépített pályán robogó vonatok szakítják meg és a bizonyos távolságokban elhelyezett angol katonák sátortábora. Rengeteg katona van itt összpontosítva, mert még máma is sok és véres tusát vívnak a szőke Albion fial a sivatagok uraival, az arab

mohammedán törzsekkel, amikről a sajtó meg nem emlékezik. Zúg, forrong egész Ázsia és Afrika, s ha a lappangó szikra lángra gyúl, beláthatatlanok a következmények.

Éjjel fél kettőkor érkezünk meg Port-Saidba, s reá alig öt percre már hajónkon van a város rendőrprefek-tusa. Mivel hajónknak Krímbe kell menni, itten óhajtottam a hajót elhagyni, s az utasok névjegyzékében már nem mint orosz gárdatengerész, hanem saját mivoltomban szerepeltem. A rendőrtiszt megütközve veszi tudomásul egy hadifogolynak ott létét, s szigorúan megtiltja, hogy a partra kiszálljak. Azonban az orosz generál-konzul kíséretében két Ízben mégis kimentem a városba, mely ugyan már egy darab Kelet, de már eltörülhetetlenül meg-látszik rajta Európa bélyege is.

A homoktengerre épített város élénk' és érdekes képet nyújt veres falu házaival. Feltűnik a sok tőzsde mellett a rengeteg számú játékház és kávéház, a nap minden szakában tömve

a legkülömbözőbb és legveszedelmesebb nátiókkal. A semmítetésnek ezen prototípusai inkább beillenének Buenos-Aires bárjaiba, mint Kelet kapujába.

A kereskedők jobbjai görögök. Legfeltűnőbbek a feketébe öltözött fel-lah nők, félig eltakart arcukkal, mindenike egy-egy gyermekkel, mely az elhanyagoltság mintaképei. Piszkos arcuk, szemük telve a legyek seregével, mely egyedüli oka az egyiptomi szem-baj nagy elterjedettségének. Jól meg-épített mólójának elején ízléses emlékmű áll, Lesseps hatalmas szobra büszkén tekint le genialis műve felé.

Öt napi ott időzés után egy késő este felkeresett a Lloyd tisztviselője egy hatósági közeg kíséretében, s tudtomra adta, hogy egy óra múlva érkezik Bombayből a „Gablonz” nevű express hajó, s hogy az orosz konsul közbenjárására helyett biztosítottak számunkra, természetesen saját költsé-günkre.

Egy fél óra múlva útra készen állottam.

A kedves, derék, jó fiúktól, kiknek csak az volt a szerencsétlenségük, hogy bölcsőjük Szt. Pétervár és Carskoje-Selo pompás palotáiban ringott, s kik már évek óta kimondhatatlan nélkülözések között harcoltak egy jobb jövőért, hazájukért, ideáljaikért, s kiknek talán mindegyike ma már a Krim selymes, puha pázsitja alatt álmodik örök álmot hazája szabadságáról — könnyező szemekkei búcsúztam el. Hiszen a diplomácia boszorkány konyhája ellenségekké tett ugyan bennünket, de az eltöltött hosszú hónapok közös szenvedései, ellenségekből barátokat varázsoltak, s hajónk legnagyobb csólnakját gyorsan ellepték a kísérő gárdatengérszék. Popov karabiener gardemarin, ki uralkodójával Miklós czárral, a czáreviccsel és a czárnővel haláluk legutolsó perczéig megosztotta a nyomorúságot, s ki a czárnak gyilkosát, — egy orosz zsidó népbiztost — sajátkezűleg ölte meg, megragadta a kormánylapátot, s az izmos karoktól mozgásba hozott evezők gyorsan hajtottak el a

kedves „Orel”-től, s repítettek új ta»nyám a „Gablonz” felé.

Másfél óra sem tellett bele, s a volt osztrák Lloyd egyik büszkesége, a ma már olasz lobogó alatt futó 12000 tonnás „Gablonz” hatalmas kettős propellerjei vigan szántották a végtelen tenger vizét.

PortSaidban találkoztunk a „Mogilev” nevű 8000 tonnás orosz személyszállító hajóval, mely Japánból jött visszafelé. Ez a hajó vitte Franciaország ajándékát a Kolcsak hadsereg részére. Nagy kaliberű ágyuk, gépfegyverek, bombavatók és muníció. 800 orosz tiszt is volt fedélzetén, kik szintén Wladivostokba igyekeztek Kolcsák támogatására. Időközben azonban a már említett okok miatt a Kolcsák rezsim megbukott, s az ajándékozó ajándékát visszakövetelte. A transportnak betegei az alexandriai és kairói orosz lágerekbe internáltattak, míg a többiek Szintén a Krímbe igyekeztek. Nem érdektelen megemlíteni, hogy a bolsevik uralom elől menekülő sok-

sok ezer orosz család az internáló lágerekben honnan kapja legfőbb támogatását. Parisban egy orosz tengernagy hatalmas irodát tart fenn, s keze alatt áll a mintegy 30 egységből álló hajópark, volt orosz csata-, teher és személyszállító hajó Toulon illetve Marseille kikötőiben. Ezen hajókkal szállítási üzleteket bonyolít le, s az így nyert jövedelem legnagyobb része ezen menekültek anyagi támogatását szolgálja.

Csendes időben, minden különösebb inczidens nélkül hagyjuk ellátásvolban Kréta szigetét s négy napi út után befutottunk Brindisibe. Barátságos kis kikötő. Az osztrák-magyar hajóraj okozta károk csaknem mind eltüntetve. Feltűnik a rendkívül nagy számban, mély gyászban sétáló nő. Egyidőben velünk egy olasz kórházhajó is befutott a kikötőbe, sebesülteket hozott Albániából.

Az olasz partok mellett haladunk tovább. Sűrűn találkozunk speciális hajókiemelő járművekkel, melyek a

háború alatt elsülyesztett, vagy aknára futott hajókkal bajlódnak.

Verőfényes gyönyörű időben érkezünk meg Velenczébe. A nap szerelmesen, lágyan bocsátja le sugarait a lagúnák városára. Lassan, kanyargós utakon, ágyúk ásító torkai között érünk a város szívébe és a dogék palotájával szemben horgonyt vetünk. Azonnal gondolába szállva a sóhajok hídjá alatt a Márk-térre iparkodom. Déli korzó van, s lépten-nyomon ismerős, kedves hangok ütik meg füleimet, ismerős hangok, de idegen típusok. A hazai dolgokról akkor még egyáltalában nem voltam informálva, s nem tudtam, hogy a pénzes emigránsok Velence vendégszeretetét is élvezik. Hajónkra visszatérve evezősöm figyelmeztett három leszerelt csataóriásra. Az elsőről a Thegethoff nevet olvasom le, A bilincsekbe vert, megkopasztott óriások némán, szégyenkezve állnak a sötét vízben. Egy gigászi kor tönkre vert tanúi. A kereskedelmi kikötőben ismeretlen zászlók alatt ontja ki magából terheit a „Ko-

lozsvár”, a „Petőfi”, a „Baross” stb. nevű teherszállító. Minden a régi csak a különféle zászlók hirdetik új államalakulatok létezését. S amint beesteledik lázasan, fázósan bújok kabinomba, s nem óhajtom látni többé a mosolygós Velenczét.

Hajónk egy hétig vesztegelt ott, de én harmadnapra a „Graf Wurmbrand”-ra szálltam, mely pár óra alatt Triesztbe röpített.

Olasz szuronyok között tettem meg az utat Tarvisiig, majd Bécsen keresztül reátehettem újra lábamat, hat hosszú év elteltével az Ígéret földjére, az oly nagyon sokat szenvedett, testvérvértől iszapos, s mégis oly édes hazai földre.

Teljesen szűk keretek közzé szorítottam kínokkal telt, hosszú évek történetét. Hiszem, hogy mindvégig tárgyilagos maradtam, s most a végszónál is iparkodok az maradni.

Vannak elviselhetetlen kínok és szenvedések, Ez igazság! De igazság

az is, hogy a fokozott, az elviselhetetlennek látszó szenvedések kínjaiban kristályosodik ki az *igazi*, megalkuvást nem tűrő jellem. A mindjobban szaporodó ütések zuhatagából furakodik a bakó fölé az aczélos gerincz!

Ma, amidőn az egész világ beteg, midőn az egész világ hörgő kínok között fetreng halálos ágyán, mely 4gyat csodatevő orvosok mezébe bujt sarlatánok állják körül, — az individuumok pokoli szenvedéseiből csodakemény kristállyá kell kialakulnia annak az egyedül helyes irányzatnak, melynek alapjait a legnagyobb szociológus, az Istenember, Krisztus vetette meg.

Akinek szemét nem borítja beteges hályog, aki gondolkodni akar. és tud, annak be kell látnia, hogy a nagy leszámolás, melyet a sárga, beteges arczokon évszázadokon keresztül lepergő könnyek tengere érlelt meg — megkezdődött.

Ma, a Marx történelmi materializmusán felépített tanokat támogatja teljesen nyíltan az egész világot behálózó

szabadkőműves demokrata-monista érdekek szövetség. Ez az a tan, mely büszkén hirdeti, hogy alapja szigorúan tudományos, tapasztalati rendszer alapján épült fel, s törvényei a természet-törvényei. De ugyanakkor nem áttolja félrevágni a természetnek egyik alapvető törvényét, a fokozatos evolútiót.

Szerinte a világforradalom történeti szükségszerűség!

Hangzatos, hypnotikus jelszavakkal a világ összes proletárjait beleakarják sodorni abba a feneketlen örvénybe, abba az elképzelhetetlen testvérgyilkolásba, melynek az oroszországi bolsevista forradalom csak kisded prológusa.

S midőn látjuk, hogy csaknem minden országban fel-fel üti fejét a bolsevismus hidrája, ugyanakkor tapasztalhatjuk, hogy az egész világon a nacionalizmus még eddig soha nem tapasztalt erővel tör ki. Múltakkal nem törődve új nemzetek keletkeznek, s évszázadok óta idegen kultúrában süt-kérező színes fajok — szerte a sok

kolóniában — tagjait megbénító köteket már csaknem a megpattanásig feszítik.

Két véglet méri össze kardjait í

Internationalizmus és nacionalizmus.

Mindkettő nagyon erős, de kis számítással és egészséges következtetéssel beláthatja mindenki, hogy a mai nacionalizmus végeredményében nem lesz képes megbirkózni az internationalizmussal, a bolsevizmussal. Nem lesz képes még pedig azért, mivel a mai nacionalizmus megelégszik az úgynevezett polgári erkölcsessel, pedig úgy az egyesek, valamint a tömegek, a nemzetek rettenetes phisikai szenvedéseit csakis ugyanolyan mértékű rettenthetlen morális erőkkal lehet elviselhetővé tenni.

Már pedig a marxista tanok evvel nem rendelkeznek, hanem az igazi morálnak halálos ellenségei. Az nem képes valódi jellemet formálni, az a jellem mindég egocentikus, az ő jellemének nincsen meg az igazi ellentálló képessége abból hiányzik a lélek,

az önzetlen, a közönséges fölé emelkedő igaz krisztusi szeretet. Az ő jellemüket csak egy lépés választja el a III. Internationálétól, a bolsevismustól.

Aki máma nemzeti demokrata, az holnap már bolsevista lehet. A ma nemzeti demokráciája nem képes megbirkózni a proletárok diktatúrájával, a kisebbség terrorjával. Ez igazság, s ezzel szemben nem áll fenn az a vád, hogy a keresztény világnézet sem életképes, az sem képes ellentállani sikeresen a bolsevizmusnak.

Nem a keresztény világnézetben van a hiba! Abban nem is lehet hiba, hiszen annak alapjait az Istenember rakta le. Nem az eszmében van a hiba, hanem bennem, bennünk, mindenkiben!

Az a keresztény társadalom, melyet már — hacsak rövid időre is — de megcsapott az enyészet szele, mely érezhette már a kripták dohos levegőjét, nem akar felocsúdni, nem akar látni, nem akarja megérezni nyakán a hóhér kötelét.

nem. érzi át a nyomor végtelen kínját, addig amíg férges rongyokba burkolt emberi roncsok árnyként húzódnak meg a minden jobber késből kivetkőzött pompa csillogásában, amíg az egyedeket nem hatja át a fenkölt, tiszta, krisztusi szeretet,” amíg az ember nem lesz az embernek igazi testvére, addig nem lehet a nyomor fokozóival felvenni a küzdelmet.

Elmúlt azon idő, midőn voltak gladiátorok és volt publikum is. Mára az egész világ küzdőtér, mindnyájan gladiátorok vagyunk, s ha nem állunk ki teljesen felszerelt morális fegyverzettel, ha szívünk nincsen áthatva Igaz szeretettel, akkor elbukunk, mert már nincsen hátunk mögött semmiféle Caesar, ki hüvelykujjával kegyelmet inthetne nekünk.

Ellenben ha mindenki megteszi kötelességét, ha mindenki krisztusi eszméktől áthatott igazi apostol lesz, akkor a nacionalismus a maga ideális tisztaságában önmagától kibővül a szeretet internationalizmusával!

Tehát mindenki teljesítse kötelességét, mert mi rajtunk, s csakis mi rajtunk múlik egy új korszak élete, egy új, boldogabb élet minden szépsége és harmóniája.